

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ В РОМАНАХ

Тимур і Олена ЛИТОВЧЕНКИ

*Шалені
шахи*

F FOLIO

Історія України в романах

Тимур Литовченко

Шалені шахи

«Фолио»

2014

Литовченко Т. І.

Шалені шахи / Т. І. Литовченко — «Фолио», 2014 — (Історія України в романах)

Що наше життя? Гра!.. Для одних – карколомна шахова партія, для інших – протиборство держав і князівств, владних осіб та спадкоємців величезних станів, католиків та православних. Настав час розпочинати чергову партію. У великій грі життями, немов живі шахові фігури, зійшлися князі Василь-Костянтин Острозький і Дмитро Сангушко, княгині Беата Костелецька-Острозька і Гальшка Острозька, очільники перших козацьких повстань Криштоф Косинський і Северин Наливайко зі своїм братом Дем'яном, королі Стефан Баторій і Сигізмунд III Ваза, королева Анна Ягеллонка, полководець Станіслав Жолкевський.

ББК 84(4УКР)6

Содержание

Частина I	5
Шахова партія № 1	5
Глава 1	10
Глава 2	24
Глава 3	33
Глава 4	44
Конец ознакомительного фрагмента.	49

Тимур Іванович Литовченко, Олена Олексіївна Литовченко Шалені шахи

Частина I Загублений спадкоємець

Шахова партія № 1 Сила королеви

Північ Італії, кінець першої чверті XVI століття

Розташований у центрі невеличкого гірського озера затишний крихітний острівець, яких у цій місцевості безліч, виглядав особливо розкішно і святково. Сьогодні там чекали надзвичайно важливого гостя, який мав зіграти з хазяїном партію в шахи.

Втім, розенкрейцери¹ ніколи не затівали нічого заради простої забавки, а до будь-якої справи підходили ґрунтовно. Про проведення чергового змагання гравців сповіщали мінімум за місяць. Єдиною поважною умовою неявки на турнір визнавалася тільки смерть наміченого учасника. Точність цінувалася чи не вище від усього: гість зобов'язаний був прибути на місце зустрічі не раніше й не пізніше трьох хвилин після зазначеного в запрошенні часу.

Пишність та урочистість прийому виходили за всі межі, які тільки могла намалювати найпалкіша людська уява. Зате й господар, і гість могли прийти на гру в якому завгодно вбранні: від простого та зручного, зовсім домашнього, до найвишуканішого.

Як правило, турнір надовго не затягувався: гра, пророцтво (або ж вирок – кому як подобалося!) і вишуканий обід на додачу.

На нинішню гру гість з Англії прибув ще напередодні пізно ввечері, саме ж змагання було призначене на ранній ранок. Візитера з нетерпінням очікував не надто знатний італієць, заможний і причепурений, але не без елегантності. Хазяїн був літній, років сорока п'яти, гладкий, осадкуватий, темноволосий, широкоплечий, з непропорційно великою головою й крупними рисами обличчя. Загалом, не красень, але надзвичайно чарівний! Практичність і кмітливість батька, емоційна чуйність матері – от і вся спадщина, що дісталася цій людині від предків. Решти життєвих благ він домігся сам, тому пишався й нажитим багатством, і чудовим замком, що придбав за кругленьку суму разом з титулом і гербом в одного бездітного аристократа, що розорився. І все-таки перед представниками родової аристократії італієць у глибині душі тремтів...

Саме тому, довідавшись від челядників, що його суперник – молодий, веде свій родовід чи не від самого Карла Великого² й має грандіозний статус, хазяїн занервував. Шкода, що за правилами турніру гравцям заборонялося бачитися напередодні зустрічі! Таким чином, вони

¹ «Орден Троянди іХреста» – теологічне таємне релігійно-містичне товариство, що існувало в Європі у XV–XVII століттях (тут і далі – прим. авторів).

² Засновник династії Каролінгів, імператор Заходу з 800 р. від Р.Х.

не могли заздалегідь скласти безпосереднє уявлення один про одного – а що може бути небезпечнішим від невідомого супротивника?!

Італієць розумів одне: англієць молодий, а молодість – амбітна й енергійна. Чверть століття тому він легко відіграв титул Великого Майстра Шахів (а якщо простіше – гросмейстера) в одряхлілого іспанського гранда. І саме молодість та жага успіху принесли перемогу італійцеві. Він був наполегливий, рішучий і ні на краплю не боявся доволі сильного шахіста-іспанця. Партія завершилася «вічним шахом», але оскільки під ударом опинився король супротивника, жадана перемога в підсумку дісталася італійцеві. Тоді ж переможець зробив пророкування, яке згодом блискуче підтвердилося. І от настала його черга захищати титул від зазіхань нового претендента...

Ранок був тихим і ясным, з озера віяв легкий прохолодний вітерець. Розкішний палац потопає у зелені смарагдових галявин, вибагливо підстрижених кущів і дерев. Галереї, зали й коридори, прикрашені китайськими і японськими вазами з найтоншої порцеляни, кольоровими гобеленами ручної роботи, картинами знаменитих майстрів, добротними французькими й італійськими меблями, мали вигляд урочистий і ґрунтовний, ігровий зал виблискував довершеністю й досконалістю.

У призначену годину гість уже стояв біля воріт замка. Це був юнак років п'ятнадцяти або сімнадцяти, божественно гарний, рослий, стрункий – одне слово, ідеал. Його ніжна юна краса обеззброїла й водночас заспокоїла хазяїна своєю жіночністю. Італієць очікував побачити супротивника старшого й більш мужнього, але ніяк не хлоп'яка з пухкими рожевими щічками, червоним чарівним ротиком, мініатюрними дитячими ручками і збентеженим поглядом великих блакитних очей, схованих під пухнастими віями.

Всупереч очікуванням господаря турніру, розкішне оздоблення палацу не справило на гостя найменшого враження: його численні власні замки виглядали не гірше, а можливо навіть краще від італійського. Тому англієць прямував розкішними коридорами палацу з неприхованим нудьгуванням розпеченого розкішню аристократа. Італійця вельми засмутила байдужість гостя, хоча він нічим не виказав своїх почуттів. Але треба зазначити, що хазяїн доклав титанічних зусиль для організації цієї зустрічі...

Зате ледь наблизившись до ігрової зали, юнак зупинився, немовби укопаний, застигнувши від здивування й розгубленості. І було від чого...

В ігровій залі панував напівморок, бо високі стрілчасті вікна були закриті важкими порт'єрами з темно-зеленого оксамиту. При цьому щось незвідане й жахаюче відбувалося у середині...

Тремтіння пробігло тілом гостя. Хазяїн ледь відчутно підштовхнув його, і тільки-но юнак переступив поріг, як порт'єри миттєво розсунулися, і ранкове сонячне світло осяяло величезну залу. В центрі її розташовувалася гігантська шахівниця, де шеренги людей у білих і чорних шатах, зшитих відповідно до статусу кожної з шахових фігур,³ велично вишикувалися одна проти одної. Тут були солдати,⁴ лицарі,⁵ капуцини,⁶ блазні,⁷ королеви й королі. От тільки зброя в усіх була винятково бутафорською...

На всю цю пишноту молодик вирячився, широко розкривши очі й здивовано роззявивши рота.

³ Це і є т. зв. «шалені» шахи. За правилами, під час гри кожна відіграна фігура переходила у власність гравця, що взяв її. По завершенні зустрічі вся «нерозіграна решта» дісталася переможцеві. Є відомості, що такі шахові партії дуже полюбляли розігрувати магнати Потоцькі й Радзивілли.

⁴ Пішаки.

⁵ В середньовічних шахах відповідали коням.

⁶ Таким чином зрідка представлялися лодії (тури).

⁷ У деяких західноєвропейських країнах таким чином представляли слонів (офіцерів).

«Ага, нарешті я вразив цього гордовитого англійського гусака!» – подумки зрадів італієць. Уголос же бадьоро мовив:

– Сміливіше, мій друже, проходите! Ну що ж ви завмерли на порозі?

– Це... – Гість витягнув руку в напрямку до величезної шахівниці й повторив із тремтінням у голосі: – Що це таке?

– Це шахи, спеціально приготовані для нашої гри.

– А чому фігурами вбрані живі люди?

Ледь стримуючись, щоб не розреготатися в обличчя ошелешеному аристократові, хазяїн продовжив у тій самій манері:

– А чому би, власне, й ні?... Погодьтеся, доля грає людьми. Ми, розенкрейцери, граємо долями народів. То давайте поборемося живими шахами!

– Але ж так не можна...

– Чому ж не можна, синьйоре?! Вони ж не стануть убивати одне одного! Можете переконатися, зброя в них дерев'яна.

– Убивати?... – юнак сплотив від жаху, його голос затремтів. – Навіщо ж убивати?...

– Та заспокойтеся ви!

– Вони й не навчені до вбивства! – І пещені ручки гостя з довгими доглянутими пальчиками нервово затремтіли.

– Я знаю. Я залучив для гри не тільки своїх служників, але й ваших. Оцей, наприклад, ваш головний кухар, – й італієць вказав на білого шахового короля. – Ах, синьйоре, це ж просто розвага!

– Розвага?... – Голос гостя усе ще виказував нервову напругу. – Ви говорите про живих людей, немов про бездушні кам'яні статуї!

– Так, чудова розвага, приємна і лоскїтлива для нервів.

Тут хазяїн нарешті дозволив собі посміхнутися, широко й відкрито:

– Тож тепер ви, друже мій, переходьте до гри і спробуйте не втратити свого кращого кухаря! Інакше плоди його кулінарного мистецтва тішитимуть гостей за моїм столом. Ну що, згода?

– Гарзд, спробую зіграти за вашими правилами, – приречено зітхнув гість.

Молодому аристократові було вдвічі важче, бо тепер йому доводилось боротися за щось реальне – за живих людей. Дотепер його життя протікало зовсім по-іншому. Титул і величезну спадщину юнак одержав від батька ще в ранньому дитинстві. Його великі володіння охороняло потужне, навчене військо, а безтурботне існування забезпечували легіони вірних безликих служників. Він жив у своєму ідеальному світі, не звертаючи уваги на події, що відбуваються навколо, не вдивляючись у живі людські обличчя. Реальність і відповідальність лякали його.

Щоб підтримати підупалого духом гостя, хазяїн милостиво запропонував юнакові грати білими, минаючи процедуру жеребкування.

Однак англієць миттєво змінився, тільки-но встав за двома білими шеренгами. І не дарма: адже єдиною пристрастю юнака були шахи, які пробуджували в ньому спрагу життя й надавали почуття значущості! Тому із сором'язливого підлітка він стрімко перетворився на норавливого запального правителя, що залізною рукою гнав васалів на битву. Коли юнак наказав просунути на дві клітини королівському пішаку, у його очах усе ще жевріли слабкі сліди нерішучості. Однак після того, як чорний королівський пішак підійшов упритул до білого блазня, погляд гостя спалахнув лютим жагучим вогнем азарту, й він скомандував білопольному блазню дуже жорстко:

– Нумо руш на три клітини по діагоналі ліворуч!⁸

⁸ В даній партії розігрується т. зв. «дебют слона» – один з найпопулярніших у середньовіччі дебютів, уперше описаний ще в шахових трактатах XV ст. В одному з варіантів може скінчитися «дитячим» матом.

На шахівниці розігрувалася фатальна драма, що дуже швидко перейшла в нещадну битву. Рішучість гостя підсилювалася від опору, котрий чинила армія господаря турніру. Італієць пошкодував, що виявив слабкість, і відмовився від жеребкування. Зараз він міг би грати білими...

Зрештою хазяїн, під натиском лютої атаки гостя, почав поступатися позиціями, що призвело до неминучого мату після вирішального ходу білою королевою.

Англієць тріумфально оглянув живі «фігури», переважна більшість з яких тепер перейшла у його власність. Італієць же зовсім знітився й принишкнув, погляд його згас: він не очікував такої спритності від жовторотого молодика.

Далі настала черга обіду з чотирьох легких закусок, прозорого, зміцненого хересом бульйону й двох рибних перемін, за якими пішли дичина й печеня з домашньої птиці. На десерт були подані пудинги, солодощі й божественний сир. Попри напругу щойно зіграної партії, усе пройшло дуже мило й мирно.

Після трапези хазяїн і гість зручно вмостилися у різьблених кріслах ручної роботи. Гість був спокійний і щасливий, адже гра скінчилася його перемогою. Італієць же помітно нервував, постійно обтираючи мереживною хусточкою піт із чола. Нарешті він глибоко зітхнув і промовив:

– Ну, гаразд, парубче, перемога в шаховій партії ваша. Однак, за умовами турніру, тепер ви зобов'язані передбачити події в названій мною країні.

– Що ж, я готовий, – бадьоро відповів юнак.

Тоді хазяїн мовив:

– Мене цікавить Польща, в якій нині управляє літній удівець Сигізмунд. Що відбудеться в цій країні найближчим часом?

І не чекаючи на відповідь, відразу додав:

– Ви мені симпатичні, юначе, тому підкажу ще дещо: країна розорена, скарбниця порожня, вороги не дрімають...

Гість кивнув і відразу поштиво заперечив:

– Не слід передчасно ховати Польщу. Тут усе складеться чудово, Сигізмунд одружиться на молодій енергійній жінці. Вона і спадкоємців народить, і за країною догляне.

– Звідки ви взяли, що король одружиться? А раптом він не захоче? – здивувався італієць.

– Як і в шахах, у житті слабкість короля врівноважується силою й енергією королеви. Тим більше, що Сигізмунд – удівець, у якого немає спадкоємця, а отже – немає виходу. А не захоче сам, його змусять.

– Як і в шахах, кажете?... Замість «королеви» я віддаю перевагу більш традиційному терміну «ферзь».⁹

– У цьому випадку я не поділяю вашу точку зору, високоповажний господарю, – безтурботно відповів гість.

– Все має значення, парубче. У будь-якому разі, я не давав би настільки оптимістичного прогнозу, – зітхнув хазяїн. – Навіть якщо король одружиться, – не факт, що в нього народяться діти. А якщо й народяться, то можуть не зійти на престол. Адже польського короля вибирає тамтешній сейм.

– Готовий сперечатися з вами скільки завгодно! Король успадкує трон. Бо ви забули про королеву – найсильнішу фігуру в шахах. Не варто недооцінювати жінок: кожна мати спить і бачить свого сина королем, навіть якщо він на те не заслуговує.

– Ну що ви, що ви! Давайте все-таки розмежуємо гру й реальну дійсність. Життя складніше від будь-якої шахової партії.

⁹ Слово походить від арабського «візир». Ця шахова фігура почала називатися «королевою» вже у європейській традиції, причому досить пізно.

– Може, складніше, а може, й простіше. Хто зна, хто зна?! – посміхнувся гість і додав твердо: – В усякому разі, свого пророкування я не зміню.

Глава 1

Від турніру до труни

Велике князівство Литовське, березень 1537 року

Природа прокидалася від зимової сплячки. Дедалі яскравіше сяяло сонечко, намагаючись зігріти промерзлу землю. Сніг поступово осідав, до вечора вкривався тонкою кіркою льоду, що ранком танула, і дзвінкі струмочки виносили зиму геть. До полудня ставало тепло, і нагріте повітря вирувало від свіжості. Земля оживала й немовби дихала: глибоко та рівно. Бруньки на деревах і кущах набухали, випускаючи зелені клейкі листочки. Усюди розливалися гіркуваті пахощі прілих трав, змішані з ніжним ароматом перших квітів, що весело майоріли на палацових клумбах.

Ніколи ще в житті королеви Бони не було такої прекрасної весни! І ніколи їй не було так боляче й самотньо, як зараз. А може, вона просто не зважала на це раніше? Коли це спало їй на думку, серце закалатало сильніше.

Король жив у Польщі, королева – у великому князівстві Литовському. Від зустрічі до зустрічі їхні подружні відносини ставали дедалі холоднішими. Сигізмунд справедливо дорікав Боні тим, що вона часто порушувала врівноважені відносини усередині країни й поза її межами, нав'язуючи всім свою волю. Бона виправдовувала таку поведінку турботою про майбутню династію... й у свою чергу звинувачувала вінценосного чоловіка в бездіяльності.

Тепер же, по закінченні піврічних сутічок і сварок, королева усвідомила, що її тутешнє життя нагадує дуель двох сильних характерів, які в божевільній спробі перемогти знищують все живе навколо, і усвідомивши в підсумку свою згубну сутність, намагаються потім з'єднати непоєднане. Дійшло до того, що вінченосний чоловік і дружина висловлювали взаємні докори не тільки при скороминущих зустрічах, але навіть у листах.

Незважаючи на це, Бона відчула, як сильно скучила за чоловіком. Вона написала Сигізмунду сухий офіційний лист, а він напрочуд швидко відповів, відписавши, що з нетерпінням чекає на неї. «Невже король не тільки добре ставиться до мене, але й усе ще кохає?...» – з надією подумала королева.

Справді, у глибині душі Сигізмунд розумів, що більше так тривати не може. Йому була потрібна ця енергійна, розважлива, але як і раніше кохана ним жінка.

Вавельський замок, Краків, королівство Польське, травень 1537 року

Ліс скінчився, за вікном карети потягнулися широкі смарагдові поля, дбайливо вкутані сивим пухнастим туманом. Ранній ранок був прохолодним і росистим. У небі ані хмарини, і лише на сході, звідки зараз випливала величезна вогненна куля сонця, запізнило танули самотні сизі хмаринки.

Бона примружила очі, занурившись у мрії й надії. От зараз, розірвавши перину ранкового туману, з'явиться їй король на білосніжному огирі в супроводі розкішного почту придворних. Як це було колись, зустрінуться вони тепло й радо. Безліч піднесених очей будуть спрямовані на сяючу щастям королеву.

Але нічого подібного не сталося. Сигізмунд її не зустрів. Більше того, навіть не вважав за потрібне вийти зустрічати дружину, коли Бона прибула до палацу. Спочатку її охопила лютя, потім образа. Як він міг?! Вона примчала до свого короля, кинувши всі невідкладні справи...

В очікуванні того, що Сигізмунд покличе її, королева промучилася весь день. За цей час вона пригадала всі докори чоловіка, всі обвинувачення щодо виховання сина, стилю керування Литовським князівством. Переймаючись тяжкими думками, Бона не заплющила очей всю ніч. Зовсім не розуміючи, що відбувається, королева не знала, як їй поведеться.

Втім, наступного ранку вона встала раніше, ніж зазвичай, опорядилася за допомогою служниць, відправила одну з них сповістити короля про бажання поговорити з його величністю. Яким же був її подив, коли служниця повернулася зі звісткою, що Сигізмунд не може її прийняти.

Королева мало не сказала й влаштувала справжній скандал. Перелякана двірня безпорадно метушилася палацом, нічого не пояснюючи, лише злякано притискалася до стін і мимрила:

– У нього... У нього...

Зненацька до Бони прибіг королівський блазень. Вона внутрішньо напружилася, оскільки не любила доволі відверті кпини Станьчика.¹⁰ Він до того ж постарів, розжирів і тепер шкутильгав не так граціозно, як колись. Королева не знала, чого очікувати від зухвалого паяца, тому збрала всю волю в кулак, щоб дати гідну відсіч безтактному пройдисвітові. Але Станьчик раптом упав на коліна перед нею й гірко заплакав:

– Йому зле, дуже зле!!! Його величність не встають уже котрий день. Вони чекали на вас, так чекали!.. Вони... Король зліг ще тиждень тому, а все через клятву хворість. Врятуйте його, молю вас, адже ви все можете!

Станьчик поповз до Бони і спробував обійняти її ноги. Королева гидливо відсахнулася, а потім зневажливо відіпхнула блазня.

– Чому король хворий?! Чому мене не сповістили про це?! І взагалі, куди ви всі дивилися?! Прогавили!..

Сповнена рішучості, Бона кинулася в покої ясновельможного чоловіка і, незважаючи на опір вартових, увірвалася туди.

У просторій королівській опочивальні, просоченій задушливим смородом нечистот, панував півморок. Важкі штори на вікнах були запнуті, на широкому різьбленому ліжку нерухомо лежав король, прикритий ковдрою до самої шиї. Одна рука мляво звішувалася з ліжка. Голова Сигізмунда спочивала на вишитій золотом подушці, з-під брудного нічного ковпака вибилося спітніле рідке волосся. Змарніле, мертвотне обличчя посиніло і вкрилося глибокими зморшками, ніс загостився, очі запали.

«Не може бути, це не Сигізмунд!» – вжахнулася Бона. Й одразу ж її охопила невтримна жалість до свого безпомічного короля. Ледь вона упритул наблизилася до його ліжка, як його величність тужливо застогнав й відкрив очі. Незважаючи на моторошні зміни, що сталися з королем під час хвороби, очі Сигізмунда залишилися такими ж живими, як і колись. У погляді хворого зблиснули гнів і сором за своє безпорадне становище. Королева зрозуміла це, тому взяла холодну руку чоловіка й ласкаво стиснула у своїх теплих долонях. Цей довірчий жест геть зруйнував усі перешкоди в спілкуванні між ними. Сигізмунд слабо, ледве помітно посміхнувся, суворість погляду згасла, і він тихо, натужно прохрипів:

– Ви не очікували знайти мене таким?...

Тепер уже розсердилася королева й запитала з легким докором:

– Чому ви не сповістили мене про нездужання?

Сигізмунд мовчав.

Бона не стала чекати відповіді, а перейшла до рішучих дій. Покликала двірню й наказала розчахнути вікна, провітрити кімнату, поміняти білизну хворому, розтопити камін і вимити

¹⁰ Придворний блазень великих князів литовських та королів польських Олександра Ягеллона (1492/1501 – 1506), Сигізмунда I Старого (1506–1548) і Сигізмунда II Августа (1548–1572).

підлогу. Послала за лікарем, щоб він намастив змучені подагрою, розпухлі ноги короля чудодійним бальзамом, що вгамовує біль. Поки челядники виконували її доручення, королева кілька разів виходила із зали, щоб віддати нові розпорядження. Двірня миттєво прибігала на її заклики і блискавично виконувала всі накази.

Король вже не сердився на раптове вторгнення своєї непокірливої і свавільної королеви, а лише тихо милувався її діями. О-о-о, якою прекрасною була войовнича Бона в темно-синій атласній сукні!.. Сигізмунд був по-людськи щасливий.

Дні через три король пішов на одужання. Він уже сідав у постелі й мовчки вислуховував візитерів. Іноді злегка кивав у відповідь або підтримував розмову короткими однозначними фразами. Сигізмунду подобалася увага дружини. Він намагався не відпускати її від себе, поглядом або жестом благаючи залишитися. Тому тільки коли він засинав, Бона тихесенько йшла до себе, щоб передихнути самій.

Загалом, усе було б добре... однак його величність явно був чимось стурбований. Дочекавшись слушного моменту, королева поцікавилася:

– Що непокоїть мого короля?

Сигізмунд ухильно заговорив про дітей, про родину, про обов'язки батьків. Він боявся порушити солодку ідилію, що запанувала між ними, тому побудував розмову так, щоб не зустрічати заперечень з боку жінки: король сам собі задавав запитання й негайно давав бажані для себе відповіді. Періодично цікавився, невже Бона не поділяє його думок – і негайно продовжував у тім же дусі, не дозволяючи їй вставити ані слова. Коли ж замовкав, а вона також мовчала – то бурмосився і продовжував говорити...

Нарешті Бона не витримала. Ледь не розлютившись, зусиллям волі приборкала почуття і дружньо звернулася до хворого:

– О мій королю, о ваша величносте! Невже ви дотепер бачите в мені ворога або не довіряєте мені? Я віддана вам так само, як і в день нашої першої зустрічі. Чому ж ви не даєте мені сказати ані слова? Прошу, давайте поговоримо просто, по-людськи. Ми неодмінно все вирішимо, навіть якщо я не завжди буду згодна з вами. Дайте мені можливість насолодитися розмовою з вашою величністю!..

Це не був звичайний докір. Король був збентежений, однак відповів дуже спокійно:

– Хто ж сумнівається у вашій вірності, люба? Ви добре знаєте про мою повагу щодо вас, але зараз ви верзете дурню.

Засмучена такою відповіддю, Бона зібрала волю в кулак і, зберігаючи терпіння, заговорила з колишньою добротою в голосі:

– Любий чоловіче, я намагаюся говорити з вами якомога ввічливіше.

Після таких слів король дещо знітився, розгубився й не знав, про що розмовляти надалі. Бона по-жіночому пожаліла чоловіка: він же ще не зміцнів, як треба, а вона вже така сувора з ним...

Тоді королева, нічого не говорячи, схилилася й поцілувала його в щоку, немов дитину. Сигізмунд не ухилився, а довірливо потягнувся до неї. Бона простягнула йому руку, король притулив її до губ. «Отак краще...» – подумала королева.

Але тут двері розчахнулися, і в залу досить недоречно влетів блазень Станьчик. Король миттю випустив руку жінки й сором'язливо опустив очі, немов стидуючися прояву своїх почуттів. Роздратована безцеремонністю паяца, Бона зібралася вигнати непроханого гостя, але король відволік її, задавши досить несподіване запитання:

– Пані, чи пам'ятаєте, як обіцяли видати заміж всіх моїх дочок?...

Від такого запитання ошелешена королева позадкувала й опустила у найближче крісло.

– Я завжди пам'ятаю свої обіцянки, ваша величносте, і намагаюся виконувати їх, – рішуче почала королева. – Для кожної принцеси вже обрані наречені. Це або принци, або князі, при-

чому по декілька кандидатур. Нарешті, я замовила мініатюри принцеси Ізабели, принцеси Анни...

Але король зупинив її жестом і сумно вимовив:

– Вони ще занадто юні для заміжжя.

– Так-так, зовсім ще діти... – підхопив Станьчик. – Ти явно поквапилася із цим, королево! Як же отаких крихіток – і раптом заміж?

Блазень явно знущався, але, ігноруючи кпини, Бона поцікавилася:

– Тоді про кого йдеться, пане?

– Ви не розумієте? – здивувався король.

– Жодним чином! – запевнила королева.

– А як же Беат? Пані, ви зовсім забули про неї! – король потихеньку починав злитися.

– Ах, це правда, щира правда! Як же бідненька Беатрис? Як же наша позабута принцеса?... – загугнявив блазень. За що дістав від короля слабкого ляпаса, від якого театральню розтягнувся на підлозі.

– Але ж Беат... вона ж не ваша дочка! – спробувала виправдатися Бона.

– Ваша величносте, не забувайте, що коли ви прибули до Польщі, вона вже жила в палаці.

Беат – моя улюблена вихованка, тому я прошу вас терміново зайнятися її долею.

– Добре, ваша величносте, я терміново замовлю її мініатюру найкращому художникові й підберу для маленької Беат підходящу партію в Європі.

– Не варто метушитися. Для Беатрис можна підшукати нареченого й у наших землях, – наполягав король.

– О, так, навіщо нам принц?! Нам принц не потрібен, нам і місцевий дворянчик цілком згодиться, – кривлявся блазень, моторно ухиляючись від стусанів Бони.

– Але, ваша величносте, наскільки мені відомо, всі гідні Беат наречені давно не вільні...

– продовжувала пручатися королева.

– Ой, як шкода, для маленької Беатрис у польських землях не знайдеться навіть зубожілого дворянчика, – дражнився Станьчик.

Король дещо повеселішав, а блазень собі знущався:

– Виявляється, пані, все-таки є на світі питання, вирішити які вам не під силу. Невже ж і в королівстві Польському, і у великому князівстві Литовському у вас дотепер не перелічені всі вільні наречені?! Непорядок!.. Де наші списки? Списки де?... – і він театральню забігав навколо короля.

Бона почервоніла від злості, стиснула маленькі кулачки й процідила крізь зуби:

– Щоб нареченого підшукати, мені не потрібні списки. Для цього вистачить однієї лише пам'яті...

– А от, до речі... Ілля, син Костянтина Івановича Острозького? Чим не наречений? – зненацька поцікавився король.

– Так-так! Королево, подумайте тільки: видавши католичку Беатрис за православного Іллю, ви зміцните внутрішню могутність країни, – негайно втрутився блазень. Бона хотіла відповісти різкістю, але помітивши, що король посміхнувся, стримала порив і мовила спокійно:

– Ілля, син князя Костянтина, вже заручений чи то з Анною, чи з Барбарою Радзивілл. Його батько...

Король миттєво зупинив її фразу:

– Можете не продовжувати, королево, ваші відомості давно застаріли.

– Як же так, ваша величносте?! Мені достеменно відомо, що Ілля Острозький давно заручений, а в Анни Радзивілл уже є два дозволи від Ватикану на вінчання зі схизматиком,¹¹ а також

¹¹ *Схизматик* – розкольник, невірний, еретик, відщепенець. Так католики (зокрема польські) називали православних християн східного обряду.

двоє позашлюбних дітей. Що стосується Барбари, то їй не виповнилося ще й п'ятнадцяти, щоб вона могла вийти заміж, – виправдовувалася Бона.

– До чого жагуче бажання якнайшвидше вийти заміж виявляє розторопна Анна Радзивілл... А от з діточками вона явно поквапилася! – не вгамовувався Станьчик. – Але нічого, нічого, можна завести ще одного малюка й попросити Ватикан про черговий дозвіл на шлюб.

Тепер усміхнулася навіть Бона.

– Що ж, моя королево, ви маєте рацію, все це так і було донедавна, – підтвердив Сигізмунд. – Місяць тому вибухнув скандал, і Радзивілли заплатили мені десять тисяч злотих, щоб я наказав урегулювати питання одруження князя Іллі Острозького з Анною Радзивілл. Я втрутився в цю справу. Як винна сторона, Радзивілли заплатили нареченому за шлюб, що не відбувся, значну грошову компенсацію, заздалегідь обумовлену в інтерцизі,¹² й тепер Ілля Острозький є вільним від шлюбних зобов'язань завидним нареченим.

– Велика Бона не чула про такий грандіозний скандал? – щиро здивувався блазень.

– О, мій королю, славний королю! – з ніжністю в голосі мовила Бона. – Я влаштую весілля Беатрис із Іллею Острозьким. А подарунком для вашої величності до цього весілля стане лицарський турнір.

Король посміхнувся. Ця розмова стала, можливо, винятковим за останній час випадком, коли суперечка чоловіка й жінки завершилася мирно.

Краків, королівство Польське, 1538–1539 роки

Бона дотрималася слова – посватала красуню Беат за князя Іллю Острозького, хоча зробити це виявилось не надто легко.

Костянтин Острозький, батько князя Іллі, більшу частину життя провів у сідлі, захищаючи й розширюючи межі й без того великих володінь. Тому мріяв, щоб його старший син Ілля служив при дворі. Але княжича палацове життя геть не приваблювало, він мріяв проводити час точно так само, як і батько – у битвах і боях.

З п'ятнадцяти років Ілля Костянтинович брав участь у численних військових вилазках, у зухвалих набігах на татарські обози і каравани. Відсутність досвіду компенсував розпачливою сміливістю й юнацьким запалом. Козаки любили молодого шляхтича, це життя припало Іллі Костянтиновичу до душі, тому він нічого не хотів міняти.

Боні довелося прикликати на допомогу всю свою чарівливість, щоб буквально заманити князя у Вавельський замок.

Маленька Беат теж поводитися не кращим чином. Почувши від королеви новину про перспективного нареченого, дівчина спочатку звеселилася. Однак слідом за тим довідавшись, що претендент – усього лише князь Литовський та ще до того ж і православний, ображено надула рожеві щічки й закусила червону пухку губку.

Однак із приїздом Іллі Костянтиновича все змінилося. Уражена мужністю князя, Беат згодна була йти за ним хоч на край світу! Острозький же, помітивши у почті королеви юну спокусницю з палким поглядом, спрямованим на нього, бліднув, червонів, бентежився, відповідав невлад. Нарешті рішуче заявив Боні, що не має наміру одружуватися з Беатрис Костелецькою, бо вже закохався і готовий просити руки незнайомої йому спокусниці з почту королеви.

– І хто ж ваша обраниця? – поцікавилася Бона. Вона загадково посміхалася, оскільки заздалегідь знала відповідь.

¹² *Интерциза* (лат.) – документ, покликаний врятувати багатство одного з одружених, який до укладання шлюбу мав набагато більше майна, нерухомості чи грошей. У випадку підписання інтерцизи все те, що чоловік чи жінка мали до шлюбу, лишалося в його (її) власності та в майбутньому не ділилося зі шлюбним партнером.

Ілля Костянтинович зняковів, потім сміливо підійшов до королівського почту й рішуче вказав на трохи зажурену Беат.

– Ваша величносте, – звернувся він до королеви, – я вирішив, що тільки ця дівчина буде моєю обраницею. Зрозуміло, якщо вона ще не заручена з кимось іншим...

– Basta!¹³ – захоплено вигунула королева й зааплодувала від задоволення. – Вене,¹⁴ князю, я схвалюю ваш вибір! На тім і вирішимо. Настав час готуватися до весілля, король буде надзвичайно радий і щасливий, оскільки ви одружуєтеся з його улюбленицею.

Всі гучно сміялися й вітали князя, Острозький же, нічого не розуміючи, розгублено озирався на всі боки. Коли ж королева нарешті пояснила йому, у чому справа, то у цілковитий захват прийшов і сам Ілля Костянтинович, і миттю повеселішала Беатрис.

Провели сватання, уклали договір і утрусили всі необхідні формальності досить швидко. Ще через місяць із Ватикану надійшов дозвіл на одруження, однак саму церемонію довелося відкласти спочатку через занадто холодну й дощову осінь, потім через хворобу короля, потім через Різдво.

І лише наприкінці січня 1539 року склалася у всіх відносинах сприятлива ситуація. Здавалось, зима раптово поступилася своїми правами весні: з кожним днем сонечко пригрівало дедалі сильніше. Купчасті хмари стискалися й танули, легким білим димом піднімалися високо нагору, розчиняючись у вологій блакиті неосяжного неба.

Бона дуже активно готувалася до весілля й лицарського турніру. Неподалік від Кракова на невеликому пустирі, оточеному канавами, спорудили квадратну арену,¹⁵ що мала завдовжки й завширшки по сто п'ятдесят кроків. З південного боку спорудили трибуни й розкішний павільйон, вкритий червоним оксамитом, білим атласом, задрапірований вишуканими гобеленами, а зверху увінчаний величезною золотою короною.

В центрі споруди на невеликому настилі під двома гербами (білим польським орлом та італійським драконом роду Сфорца) розташовувалися два розкішних різьблених трони – вищий для короля і нижчий для королеви. По обидва боки від королівської пари влаштували місця для юних принцес і придворних. Навпроти королівського павільйону спорудили трибуни для високошляхетних панів і почесних гостей свята.

Неподалік від арени на лицарів чекали просторі різнобарвні намети. На краю поля встановили срібний і золотий щити, на яких кожен з учасників турніру повинен був написати своє ім'я, щоб претенденти могли вибрати, з ким поміряться силами.

Вранці 3 лютого 1539 року в каплиці Вавельського замку відбулося вінчання Іллі Острозького й Беат Костелецької. На весіллі були присутні сам польський король Сигізмунд Старий, королева Бона, принц Сигізмунд-Август, принцеси й безліч запрошених гостей. Опісля відбувся лицарський турнір, головними учасниками якого, безсумнівно, стали великий князь Литовський, королевич Сигізмунд-Август і щасливий наречений – князь Литовський Ілля Костянтинович Острозький. Цілий тиждень перед цим герольди проголошували про турнір на міських ринках і площах у наступних виразах:

– Сповідіємо всіх і кожного, що його величність королевич Сигізмунд-Август і Литовський князь Ілля Острозький викликають на двобій будь-якого лицаря шляхетного походження.

Турнір відкрився грандіозною процесією, на чолі якої, оточений почтом і охороною, їхав сам король Сигізмунд Старий верхи на білому огирі в убранні з пурпурового оксамиту, розшитого золотом і сріблом. За королем ішли троє сурмачів, далі група придворних і служників, а позаду всіх – королівські пажі.

¹³ Досить (*итал.*).

¹⁴ Добре (*итал.*).

¹⁵ Майданчик для кінних лицарських змагань.

Прибувши на арену, Сигізмунд Старий кивнув королеві, помахом руки привітав прекрасних панянок, що хизувалися одна перед одною чудовим вбранням, і виголосив вступну промову, сповістивши про початок турніру. Далі король зайняв свій трон і кивнув сурмачам. За сигналом сурм до краю арени наблизилися учасники турніру зі своїми почтами і зброєю.

Ім'я принца було занесене першим на золотий щит, тому на арену раніше від інших виїхав головний призвідник турніру – Сигізмунд-Август у чудових золочених обладунках, подарованих батьком, королем Сигізmunдом Старим. Особливо гарним був шолом, увінчаний витонченим вінцем, прикрашений перлами і самоцвітами. Кінь королевича був вкритий пурпурним атласом зі сріблястою іскрою. Його супроводжував численний почет, одягнений в кольори Сигізmunда-Августа, себто у пурпур і срібло. Низько схилившись перед королевою, принц попросив найвищого дозволу розпочати турнір. Зрозуміло, це прохання було негайно задоволене.

Другим на арену виїхав Литовський князь Ілля Костянтинович у збруї зі срібною насичкою, у плащі з блакитного оксамиту із золотою обробкою та з вишитою на грудях золотою острогою. Вальтрап¹⁶ князівського коня був зроблений з товстої золототканої матерії й облямований золотою бахромою. Острозького супроводжували служники в одностроях із блакитного атласу й у невеликих оксамитових шапочках на головах. Він також попросив у королеви дозволу на участь у турнірі й так само милостиво одержав дозвіл.

За обома призвідниками пішли й інші учасники, одягнені в стилі пілігримів:¹⁷ у розшитих сріблом плащах із чорного оксамиту, у капелюхах зі страусовим пір'ям на шоломах і з довгими ціпками в руках замість списів. Збруя їхніх коней теж була прикрашена чорними кольорами, служники одягнені в чорний атлас.

Сам придворний церемоніймейстер, який виступав нині у ролі розпорядника, оголосив правила турніру: єдиноборства проходять на тупих списах, кожен учасник повинен зійтися з кожним із суперників, що відповіли на їхній виклик, двоє проходять доти, доки один із суперників не буде вибитий із сідла. А на закінчення головні призвідники турніру мали помірятися силами між собою.

Після цього турнір нарешті розпочався. Королевич і Литовський князь по черзі сходилися на арені з тими, хто відповів на їхній виклик. А вже після того настав заключний момент турніру – сутичка головних призвідників: королевича Сигізmunда-Августа і Литовського князя Іллі Костянтиновича. О-о-о, це були досвідчені змагальники! П'ять разів супротивники сходилися на арені, але дивна річ – обидва примудрялися утриматися в сідлах! Кожна сутичка винагороджувалася голосними скрикуваннями й оплесками. Нарешті, на шостий раз Сигізmunд-Август все-таки повалив Литовського князя на землю, при цьому дерев'яний спис тріснув, і невеличка тріска поранила руку Іллі Острозького. Рана виявилася неглибокою й була визнана безпечною, тож це не затьмарило загального задоволення від турніру.

По закінченні лицарських боїв переможцем турніру був визнаний Сигізmunд-Август. У той день йому справді не було рівних: королевич виступив у сімнадцяти сутичках, переломивши дюжину списів, програв один-єдиний раз – прекрасний результат! Призом переможцеві став золотий вінець. Недовго думаючи, королевич підніс його своїй любій сестрі Ізабеллі, яку розпорядник негайно проголосив Королевою Кохання і Краси.

Другим за хоробрістю й доблестю був визнаний князь Острозький. Він провів п'ятнадцять боїв, але програв двічі. І хоча ніяке вшанування в цьому випадку не передбачалося, проте королева Бона особисто обдарувала Іллю Костянтиновича першем з величезним смагдом. При цьому сказала, загадково посміхаючись:

¹⁶ Суконне чи оксамитове покривало на сідло, чи пітник, що слугувало для забезпечення від пилюки і дощу.

¹⁷ Прочан, мандрівників.

– Ніколи ще мені не доводилося зустрічати шляхетного лицаря, який би так завзято бився на турнірі з представником майбутньої правлячої королівської династії!

– Проте, ваша величносте, я зрештою поступився, – відповів Острозький. Із цими словами він надягнув подарований королевою перстень на середній палець правої руки й, піднісши до губ, поцілував смарагд. Очі королеви Бони якось дивно блиснули, коли вона повільно, майже по складах вимовляла:

– Не сумніваюся, що допоки в королівстві Польському й великому князівстві Литовському не зникнуть подібні вам воїни, здатні тримати спис і меч, – долею нашої держави можна не перейматися.

День закінчився пишним весільним бенкетом і гучним балом. Всі були щасливі, включаючи Сигізмунда Старого. Він навіть виголосив емоційну промову на тему поновлення в королівстві Польському старої доброї традиції – лицарських турнірів. Наприкінці король висловив надію, що в майбутньому князі навіть віддадуть мистецтву двобоїв перевагу перед іншими шляхетними забавами.

Втім, збутися цим побажанням не судилося: через два десятиліття – в 1559 році на турнірі на честь мирних договорів Франції з Іспанією й Савойєю граф Монтгомері уламком списа, що поцілів точно в око, смертельно поранив короля Генріха II. Це стало приводом для загальної й безповоротної заборони лицарських турнірів католицькою церквою.

Острозький замок, королівство Польське, квітень 1539 року

Буквально через тиждень після лицарського турніру й пишного весілля Ілля Костянтинович відчув легке нездужання, ще через тиждень зліг у постіль. Щось незрозуміле коїлося з раною, отриманою під час лицарського турніру: нібито незначна подряпина дерев'яною трісочкою не нагноювалася, тим не менш, руку у цьому місці виламувало і крутило. Хвороба повільно, але невпинно розповзалася княжим тілом. Лікарі ж тільки розгублено плечима знизували і стримано зітхали...

З кожним днем князеві ставало дедалі гірше. Він повільно згасав, а причину дивної хвороби все ще ніяк не могли визначити. Колись вольове обличчя Острозького тепер виглядало схвильованим і сумним, життєлюбний погляд згас, широке чоло помережили глибокі зморшки, ніс загострився, високі вилиці виступили наперед. Приємний оксамитовий баритон, що дивно гармоніював з мужньою зовнішністю, перетворився у свистячий шепіт старця. Змарніле тіло відмовлялося підкорятися гордому незалежному духу, що жив у ньому, князь перестав виходити із замку, цілими днями мовчки просиджуючи біля каміна або час від часу обмінюючись короткими уривчастими фразами із дружиною.

Беатрис була вагітною, її черевце вже помітно округлилося. Княгиня схудла, змарніла, але, як і раніше, трималася мужньо, зібравши в кулак всю свою волю й насилу стримуючи сльози, беззаперечно виконувала примхи й накази чоловіка. Незважаючи на молодість, вона жодним натяком не виказувала свого стану, хоча насправді була розбита й пригнічена: її недовге щастя повільно вгасало просто на очах.

Іноді Ілля Костянтинович прокидався глибоко вночі й нишком стежив за дружиною, яка, стоячи на колінах біля ліжка, з ревністю заповзятої католички шепотіла молитви, але робила це настільки тихо, що лише зрідка вдавалося вловити окремі фрази. Найчастіше Беат просила: «Матір Божа, благаю: врятуй і помилуй Іллю, бідолашного мого чоловіка!...»

У такі моменти князя починали гризти думки про майбутнє коханої дружини і ще ненародженої дитини. Його гнітило безсилля змінити що-небудь. Невідомо, до чого могли призвести ці душевні муки, але хід подій раптово змінився з поверненням під батьківський дах його молодшого брата.

Ставши після смерті батька опікуном молодших дітей – княжича Василя і сестри Софії, – Ілля Костянтинович забрав їх з Турова в Острог, де вони проживали зі своєю матір'ю княгинею Олександрою. У той час він практично замінив молодшим дітям покійного батька. У відповідь на турботу княжич буквально боготворив брата. Сімейна ідилія осиротілого будинку Острозьких тривала рівно до моменту одруження Іллі Костянтиновича з Беатрис. Жах розпочався, коли розпечений молодик спробував відтіснити від князя молоду дружиноньку. На щастя, Ілля Костянтинович вчинив мудро: щоб не нагнітати обстановку, відіслав сестру й брата назад у Турів до матері, найнявши кращих учителів і не обмежуючи нікого з рідних у грошах.

Але тепер ситуація круто змінилася. Перший вечір після повернення молодших дітей в Острог минув мирно: Софія була, як завжди, тихою й добросердою, Василь Костянтинович не дуже вередував, не сваволив і зовсім не реагував на присутність Беат. Іллі Костянтиновичу навіть здалося, що молодший брат подорослішав і все зрозумів... Загалом, порозумнішав. І справді: хлопець підріс настільки, що виглядав набагато старшим за свої тринадцять років. Хвилясте світло-каштанове волосся, рухливе симетричне обличчя, пухкі червоні губи й рожеві щоки викликали цілком позитивні емоції. Його чарівливість псував хіба що занадто рухливий і якийсь надто примхливий погляд світлих ясних очей...

Побачивши, якою мірою дивна хвороба змінила старшого брата, Василь Костянтинович негайно засмутився й цілковито занурився у смуток, як це властиво тільки дорослим. Навіть на поборозненому зморшками обличчі Іллі Костянтиновича неможливо було виявити таких явних ознак туги й суму, як на юному личку княжича! Здавалося, від гарячого, щирого співчуття він на очах перетворюється в маленького дідка, убитого горем... День за днем Василь Костянтинович просиджував у кутку біля вікна, підперши кучеряву голівку випещеними мініатюрними ручками й мовчки розглядаючи брата.

З кожним днем стан хворого погіршувався, а ситуація в Острозі нагніталася. Зрештою, князь послав гінця до друга свого батька Федора Івановича Сангушка з проханням терміново прибути до нього в Острог. Не заспокоївся, доки гонець не повернувся з відповіддю: князь Сангушко спробує прибути з усією можливою поспішністю. Залишалося викликати нотаріуса для оформлення заповіту.

* * *

Того чудового сонячного ранку Ілля Костянтинович прокинувся раніше, ніж зазвичай. Йому навіть начебто полегшало: біль минув, і князь розпорядився накрити до сніданку. Близько полудня небо поступово затягнули дрібні пухнасті хмарини, що утворили навколо сонця гарні різнобарвні кільця: червоне, жовте й блакитне. Князь вирішив, що це добрий знак.

Василь Костянтинович навпаки прокинувся пізно, поснідав знехотя й, як зазвичай, улаштувався навпроти брата з байдужо-тужним виглядом, зрідка визиравши в розкрите вікно. Раптом його погляд змінився. Таке трапляється з чутливими натурами: людям менш темпераментним їхні вчинки нерідко здаються дивними і непередбачуваними. Похмурі очі княжича миттєво пожвавішали, зайнялися якимсь особливим внутрішнім вогником, смуток зовсім щез, змінившись несподіваною радістю, зморщечки на чолі розгладилися. Він зірвався з місця, голосно вигукнувши:

– Ну, нарешті! – вмить опинився у дворі.

Розгубленій прислузі лишалося спостерігати з вікна, як княжич мчить назустріч комусь невидимому. Беат уже хотіла віддати наказ наздогнати хлопця, але, виглянувши у вікно, помітила, що Василь Костянтинович уже прямує назад, тримаючи за руку незнайомця.

Гість (це був князь Сангушко власною персоною) зійшов по сходах і в супроводі княжича повагом увійшов до зали. Влаштований молодою княгинею прийом свідчив, що вони знайомі: Беат упізнала прибулого, й коли виходила гостеві назустріч, було помітно, що вона здивована

й почувається непевно. В очах у княгині навіть мигнув докір, тому, відповідаючи скоріше на цей погляд, аніж на слова привітання, Федір Іванович мовив:

– Я давно хотів відвідати вас. Завжди було цікаво подивитися, як маленька Беат впроується з роллю господині такого величезного замку.

При цих словах гостя Василь Костянтинович нервово здригнувся, Беат же відповіла бентежачись:

– Я вже давно виросла, Федоре Івановичу.

– Княгине, що не кажіть, але для мене ви назавжди залишитеся маленькою дівчинкою з палацу.

Потім озирнувся до Іллі Костянтиновича, уважно подивився на хворого, ковзнув поглядом по округленому черевцю Беат і жартівливо мовив:

– Що ж це ви, добродію, хворіти надумали? Поруч із вами така красуня, а ви отак... зовсім недоречно... Але все-таки втішає, що хоч часу даремно не згаяли, про спадкоємця подбали. Молодець! Ми от з нашою дружинонькою більш, ніж ви, збиралися, примірювалися, доки...

– Сподіваюся, що все це не дарма, – відповів засмучений Ілля Костянтинович. – У моєму становищі лишається тільки сподіватись на незбагненну милість Богу.

– Не сумуйте, усе налагодиться, – підбадьорив хазяїв Сангушко.

– Ваші би слова та й Богові у вуха... – зітхнула княгиня.

– Але чого ж ми стоїмо? А нумо, пригощайте гостя! Та й я ж ніколи до інших голіруч не їжджу, – якомога веселіше вигукнув Федір Іванович, розглядаючи княжича Василя зверху вниз. А потім обернувся до прислуги:

– Підіть на двір, там поклажа моя: медок із пасіки, цілющі настоянки всякі. Тягніть усе це сюди!

З не зовсім зрозумілої причини Василь Костянтинович сприйняв це як наказ і поперед прислуги помчав у двір, навіть не дивлячись під ноги. Коли повернувся, Федір Іванович саме розмовляв з Беат, тому княжич завмер з барилом меду в руках. Витончений, але в той же час по-юнацькому незграбний, він являв собою зворушливе видовище. Зрозумівши, що гість не помітив його повернення, княжич спробував схопити Сангушка за руку, при цьому ледь не впустив барило. Добре, що вчасно підоспілий прислужник упіймав подарунок біля самої підлоги... Але гість, здавалося, як і раніше не зважаючи на присутність княжича, зненацька простягнув руку й приголубив каштанові кучері хлопця. Василь Костянтинович довірливо притиснувся до гостя, Федір Іванович ласкаво поплескав хлопця по плечу.

За обідом вчинки княжича привернули загальну увагу. Для початку він віддав розпорядження челядникам, які розставляли стільці:

– Мій поставте сюди, між стільцем Федора Івановича й кріслом братика!

Тільки-но це було виконано, як Василь Костянтинович зайняв своє місце й негайно запросив гостя присісти поруч. Коли Беат хотіла взяти дерев'яну мисочку, щоб скуштувати меду, хлопець спритно вихопив її просто з рук княгині і дбайливо поставив перед Іллею Костянтиновичем зі словами:

– Пригощайся, братику, саме це тобі необхідно.

Взявши його чашку з узваром, налив туди меду. На запізнілі протести старшого брата відповів, як відрубав:

– А от раніше, коли Беат ще не було, це тобі подобалося!

Протягом обіду княжич безперервно піклувався то про гостя, то про брата, хоча іноді йому і бракувало спритності. З боку це виглядало навіть кумедно... І ніхто не міг припустити, у що виллється така поведінка.

По завершенні трапези Василь Костянтинович безцеремонно втрутився в розмову старших. Почав з питання, на перший погляд, зовсім необразливого, але все ж таки дивного:

– А скажіть-но, Федоре Івановичу, будьте такі люб'язні, чи є у вас діти?

– Так, – відгукнувся гість, – діти в мене є. Два сини.

– Дуже добре, – княжич розвеселився незрозуміло чому. – А хто з них успадкує...

– Василю!.. – спробував вгамонити брата Ілля Костянтинович. Однак Федір Іванович тільки долонею махнув (мовляв, нехай хлопчисько висловиться), а потім обнадійливо кивнув княжичеві. Той повторив перерване запитання:

– Я хотів би довідатися, хто з ваших синів успадкує родовий маєток після вашої, не дай Господи, смерті?

Сангушко посміхнувся трохи вимушено, однак відповів стримано:

– За законом, все одержує старший брат.

– А якщо з ним щось станеться? – не вгамовувався княжич.

– Тоді молодший. Якщо старший доти не оженився.

– А що, хіба після смерті чоловіка все дістанеться дружині?

– Не завжди. Якщо чоловік і жінка в шлюбі дітей не нажили, право на успадкування переходить до молодшого сина.

– Ах, он воно як... Отже, у випадку смерті старшого брата й відсутності в нього дітей родовий маєток одержить молодший, так?

– Так! Але ще є...

– Не бажаю знати, що іще там є! – зненацька грубо перервав гостя княжич. – Мій татонько, помираючи, залишив Острог моему старшому братові Іллі Костянтиновичу, а мені от дісталось Дубно.

– А до чого тут... – почав Федір Іванович, але був знову брутально перерваний:

– А при тім, що мені подобається Острог, бо я тут виріс! Я теж хочу собі у володіння саме Острог, а не Дубно!

– Але ж Василю!!! – вже одночасно закричали Острозький і Сангушко.

– Не Василь! – розлючено огризнувся хлоп'як. – Припиніть, зрештою, називати мене цим ім'ям, воно мені ну ніяк не личить! Василем мене назвали при хрещенні, натомість матінка завжди хотіла, щоб звали мене Костянтином, як батька. Костянтином Костянтиновичем мене звать, от!

– Василю, зараз же відправляйся до себе, – проскреготів розлючений князь Острозький.

– Добре, братику, зараз піду, але маю попередити чесно: саме я незабаром напевно зможу стати черговим власником Острога. Що ж до Беат, то можеш не турбуватися: я милостиво віддам їй Дубно, не ображу.

Княгиня, яка дотепер тужно мовчала, різко підхопилася й вибігла геть із зали зі словами:

– Я не бажаю далі це терпіти!..

Сангушко кинувся слідом за Беат, але загубивши її в коридорах замка, повернувся назад. І побачив княжича біля крісла старшого брата.

– Даруй, братику, з чого це ти розлютився? Я ж не на вулицю її виганяю, а всього лише в Дубно маю намір відправити. А Дубно, як відомо...

– Забирайся зараз же!!! Геть!.. – загорлав князь.

Тоді Сангушко підійшов упритул до Василя Костянтиновича, взяв його за руку й вивів геть. По дорозі намагався повчально пояснити розбещеному підліткові, що й Ілля Костянтинович, і Беат, і сестра Софія, і матінка – рідні йому люди, яких варто оберігати, а не драгувати всякою дурнею. Особливо коли хтось із них хворий.

Щодо сестри й матінки, і особливо щодо Іллі Костянтиновича, княжич погодився, зате ставлення до Беат змінювати не побажав:

– Я вже говорив братові, що вона йому не підходить ні як дружина, ані по вірі також. Куди він дивився, вибираючи наречену-католичку?! Ніяк не збагну...

– Але ж Беатрис – це дружина твого брата, а не твоя, – резонно заперечив Сангушко. – Тому будь ласка, поважай його вибір. Адже це вибір не тільки твого старшого брата, але й глави всього дому князів Острозьких!

Княжич відвернувся й промовчав. Втім, Федір Іванович незабаром і думати забув про це ганебне непорозуміння: повернувшись у кімнату, він побачив Іллю Костянтиновича в найжалюгіднішому стані. Князь корчився від болю, поруч метушився лікар. Гість вирішив піти, але вгадавши намір Сангушка, Острозький зібрав усі сили й простогнав:

– Залишся, Федоре Івановичу, дуже прошу... Поговорити нам треба.

У цей час саме прийшов нотаріус у супроводі ще двох чоловіків. Зусилля лікаря нарешті принесли князеві полегшення, тож він навіть зміг продиктувати заповіт.

Минула друга година. Писар усе ще записував. Острозький іноді замовкав, коли сил починало бракувати, тоді лікар розтирав скроні хворого оцтом і тицяв йому під ніс нюхальну сіль. Тоді Ілля Костянтинович приходив до тями й продовжував диктувати.

Нарешті заповіт був складений і підписаний свідками. Нотаріус, писар і помічники вийшли, а князі Острозький і Сангушко продовжили перервану розмову.

– Річ у тім, що Беат може народити вже після моєї смерті. Якщо я заздалегідь не визнаю дитину своєю, вона вважатиметься незаконнонародженою, – заходився пояснювати Ілля, – а отже не зможе претендувати на спадщину. Тому весь свій спадок, всі регалії та звання я залишив ненародженій дитині незалежно від статі, а також призначив опікунів. Головною опікункою стане Беат – вона все-таки мати. Окрім того, опікувати дитину будеш ти, Федоре Івановичу, і королевич Сигізмунд-Август, наш майбутній король. На щастя, рід магнатів Острозьких займає таке положення в королівстві Польському й великому князівстві Литовському, що я можу дозволити собі призначити опікуном навіть короля, щоб мій спадкоємець був захищений його владою й милістю. Хто насмілиться піти проти рішень його величності?...

Сангушко з усім погодився:

– Ти вірно вчинив, друже мій Ілле Костянтиновичу. Але ж і твій брат Василь ще неповнолітній – тож з ним як бути?

– Зараз я є опікуном брата. Після моєї смерті ці права відійдуть до Беат з умовою, що вони порозуміються. Василь молодий, але досить розумний. Якщо влада опиниться в руках Беат, він налагодить із нею відносини.

– А ти впевнений у Беатрис? Раптом княгиня не виправдає твоєї довіри... – захвилювався Сангушко.

– Друже мій, а чи багато часу відвела мені доля, щоб бути до кінця впевненим у власній дружині? – сумно перепитав князь. – На жаль, вибору в мене немає. Доводиться покластися лише на її порядність та на твою мудрість. Тому благаю: допоможи!..

– Не турбуйся, Ілле Костянтиновичу, ось тобі моє княже слово, що не дозволю ображати ні Беат, ані твою майбутню дитину! А також обіцяю напоумити твого молодшого братика, – завірив хворого Сангушко.

– У тобі не сумніваюся, Федоре Івановичу. Але є ще два важливих питання. По-перше, колись я тобі позичив грошей під заставу твого маєтку.

– Було таке, – кивнув гість.

– Отож будемо вважати, що гроші ти мені повернув. Відзначити це в заповіті я не забув.

– Дякую, Ілле Костянтиновичу! Хоч ми, Сангушки, і є нащадками однієї з гілок дому Острозьких, але на відміну від вас, грошей нам постійно бракує.

– До речі, про нащадків!..

Хворий зробив гостеві знак присунутися ближче й заговорив дуже тихо, ледь чутно:

– Як відомо, князі Острозькі доводяться ріднею руському королеві Данилі Романовичу Галицькому. Від великих предків ми особливу спадщину маємо. От про одну таку штуку я й хотів поговорити з тобою.

– Що ж то за штука? Мабуть, якась намисто з перлин?...

– Та ні, не перли це... І загалом не прикраса. Прийде час, і ця річ придасться або моїй ненародженій дитині, або навіть її нащадкам. Мені цю річ передав батько: вона йому не згодилася, тому що і грошей, і влади батькові вистачало, і жив він, не відступаючи від закону Божого й людського. Мені ця штука теж не згодилася: часу розібратися із загадкою ніяк не вистачало. А от нащадкам моїм... хтозна! То будь уже другом, Федоре Івановичу, поклич-но сюди козака Якова – його відразу за дверима знайдеш.

Гість негайно виконав прохання хворого, і незабаром перед ними постав здоровань, що ніяково посміхався й переминався з ноги на ногу.

– Якове, – звернувся князь до козака, – чи пам'ятаєш, що я давав тобі на зберігання шкатулку?

– Як не пам'ятати, ваша світлосте!

– Будь ласка, принеси її скоріше.

Вже через п'ять хвилин козак повернувся й передав обережно князеві скриньку, для міцності окуту по кутках і боках, з крихітною фігуркою кінного лицаря на кришці. Сангушко повертів принесену річ так і сяк, потрусив і навіть принохався: чи не пахне чим? Однак нічого особливо незвичайного у скриньці не було. Проте Ілля Костянтинович вимовив з неприхованою урочистістю:

– Відповідно до сімейного переказу, років сто тому або навіть більше наш славетний предок князь Данило Острозький одержав ікону Божої Матері й скриньку від Вселенського Патріарха – як благословення за відданість вірі православної. Як ти знаєш, Одигитрія¹⁸ вважається чудотворною й завжди супроводжувала нашу славетну династію в бойових походах, яких було чимало. А от родову реліквію у вигляді скриньки ти напевно бачиш уперше. Що усередині неї перебуває, не знає ніхто: замка на скрині ніякого немає, ключа теж. Хоча легенда каже, що штука ця може принести її власникові або величезну владу і багатство, або величезне розчарування. Правда, рід князів Острозьких і до одержання скриньки відрізнявся багатством і знатністю, тільки от...

Хворий відсапався й продовжив:

– Тільки от думаю я, друже мій, що не у володінні скринькою заковика. Володіння саме по собі – це одне, а от велику таємницю штуки цієї розкрити – зовсім, зовсім інше! Таємниці ж цієї ніхто дотепер так і не розгадав... І ще думаю, що спадкоємець мій з усім цим саме й розбереться. Тільки ти, Федоре Івановичу, скриньку йому в день повноліття віддай, щоб раптом ніхто чужий забрати не зміг.

Тут у коридорі здійнялася якась метушня, потім відтіля долинув пронизливий зойк. Не встиг гість вийти й подивитися, що там сталося, як двері зали розчахнулися, і з коридора в кімнату ввалився Яків, тримаючи за руку Василя Костянтиновича, який щосили вправився.

– Що сталося? – здивувався хворий.

– Та от княжич під дверима підслуховували, – доповів козак.

– І нічого я не підслуховував! – заскиглив той. – Просто хотів зайти й вибачення попросити. А цей дурень схопив мене і...

Втім, ледь погляд хлопця зупинився на скриньці, як він моментально перемінився в обличчі й запитав переривчастим голосом:

– Ой... а це що таке?...

– Це тебе не стосується, – доволі сухо відповів князь Острозький. Немовби не почувши тих слів, княжич Василь підскочив до постелі хворого, схопив скриньку й почав енергійно трусити її, уважно прислухаючись.

¹⁸ Від грецьк. *Οδигιτρια* (Та, що веде шляхом, вказує шлях) – один з найрозповсюдженіших образів Богоматері з немовлям Ісусом, нібито написана євангелістом Лукою.

– Василю!.. – князь насупив брови.

– Стукає... Там щось стукає, я ж чую! – вигукнув молодший брат, здивовано позираючи на старшого.

– Зараз же постав скриньку мені в ноги й відправляйся до себе! – рішуче скомандував Ілля Костянтинович.

Хоча й усіляко демонструючи небажання, княжич Василь все ж таки вимушено підкорився. Після його відходу князь Сангушко забрав нарешті довірену його піклуванню реліквію й вийшов у відведені йому покої, щоб добряче обмізкувати все на дозвіллі. А наступного дня відбув назад у свій маєток.

* * *

Ілля Костянтинович незабаром помер, так і не дочекавшись народження спадкоємця. Точніше спадкоємці – тому що восени 1539 року на світ Божий з'явилася чарівна дівчинка, а не хлопчик. Відповідно до заповіту покійного, Беат стала опіункою не тільки власної доньки, повноправної спадкоємці величезного спадку всього роду князів Острозьких, а також обширних земель на Волині й на Поділлі – під її опіку також був переданий і юний княжич Василь Костянтинович.

А от що із того вийшло...

Глава 2

Розлючене жіноцтво

Острозький замок, королівство Польське, 1553 рік

Темніло, мрячив холодний дощ. Виїхавший з Дубна, загін збройних вершників наближався до мети своєї подорожі. Всі були надзвичайно виснажені дорогою, окрім натхненника авантюри – Василя Костянтиновича Острозького: князь із комфортом розмістився в кареті. Щоправда, при цьому не забував регулярно ремствувати на слабке здоров'я, на всепроникну вогкість, вітер, холод і моральні тортури, які він змушений терпіти заради дружби із князем Сангушком.

Дмитро Федорович, одягнений як охоронець князя Острозького, ледь тримався у сідлі через неймовірну втому, але вперто продовжував шлях. Одна лише думка розпеченою голкою палила його єство: «У чому я помилився, що зробив не так?…» Адже якби можна було зачекати якихось місяців десять до повноліття красуні Олени-Єлизавети-Катерини, тоді все було б законно, по-людському. Але у тім-то й лихо, що за оці десять місяців надто багато чого могло перемінитися в їхніх долях. Доводилося вірити Василю Костянтиновичу Острозькому й обіцянкам підступної Беатрис. І от він, незмінно витриманий і розважливий, крадеться до нареченої в замок, немов пройдисвіт і злодій…

Втім, ще не пізно повернути коня! Або вчинити по-своєму: приїхавши в Острог, кинутися в ноги пані Беат, покаятися, визнати які завгодно помилки й вимолити прощення… Можливо, все й налагодиться?

Сангушко згадував, як двічі на тиждень навідувався до Острозьких, як раділи і мати, і дочка. Ніщо не віщувало лиха…

Ніщо – окрім постійних застережень Василя Костянтиновича. Мовляв, княгиня зовсім не така привітна, як здається, вона постійно підшукує для дочки більш вигідну партію – а кращою партією для її дочки, безумовно, є принц або король, не менше. Віднадила ж вона свого часу Дмитра Івановича Вишневецького!¹⁹ Та інше в тім же дусі… Як тут не зірватися?! А Василь Костянтинович продовжував нагнітати обстановку:

– Ой, дивися, Дмитре Федоровичу, не прогав щастя! Одружуйся якнайшвидше. Беат звикла витрачати великі суми грошей, успадкованих її дочкою й довірених її опіці. Для пані Беат заміжжя Олени – як більмо на оці. Адже брат мій Ілля Костянтинович заповів свій величезний спадок не цій відьмі, а саме дочці! Тому якби її матусенька тільки могла, то неодмінно отруїла би бідолашну або зжила зі світу в інший спосіб.

Дмитро Федорович намагався не слухати такі розмови: знав, що й Василь Костянтинович не без гріха. Однак застереження поступово робили свою справу.

Часто Острозький використовував вроду князя Сангушка, щоб отримати від Беат позачергову суму для так званих «добрих справ». Посміхаючись, Беатрис охоче йшла назустріч непереборному лицареві Дмитру Федоровичу.

Поступово Сангушко став помічати, що матір нареченої дозволяє собі у відносинах з ним доволі грайливий тон, а також іноді відсилає дочку під явно надуманими приводами. Дмитро Федорович від таких змін зробився дратівливим і підозрілим. Він довго стримувався, але якось, залишившись із Беатрис наодинці під час чергового візиту, зненацька спитав:

¹⁹ Ця історія описана в нашому романі «Кинджал проти шаблі».

– Високоповажна княгинє, мені дуже приємно бувати у вас, але дозвольтє дїзнатися про одну дуже важливу для мене рїч.

Рум'янець вкрив щоки панї Беат, вона заклїпала вїями, часто й переривчасто задихала, потїм насилу вимовила змїненим голосом:

– Дорогий князю, звїсно, запитуйтє! Я вся – сама увага...

– Я хотїв би поговорити про Олену, вїрнїше, про її подальшу долю.

Княгиня Острозька миттю змїнилася на обличчї і забелькотїла:

– Дорогий князю, ясна рїч, ви теж не могли не помїтити змїн, що сталися з моєю дочкою. Вона стає дедалї бїльш нестерпною. Що не скажи – на все заперечення, заперечення, новї й новї заперечення!.. То неуважна, то роздратована. Порадьте, як же менї бути? Може, вїдправити дївчину в монастир заради її ж блага?...

Вїд цих слїв Дмитро Федорович аж розлютився і заходився заперечувати Беатрис, яка знїтилася вїд такого натиску:

– Про що ви, княгинє?! Який ще монастир?! І це я чую вїд вас, яку поважав і шанував!!! Мав рацїю Василь Костянтинович, коли попереджав, що ви замислили щось...

Почувши ім'я дївера, Беат зло блиснула очима і геть нечемно перервала гнївну промову гостя:

– Дмитре Федоровичу, я звернулася до вас за порадою, як до друга! А ви, виявляється, за моєю спиною обговорюєтє нашї розмови з цим їстериком?! Я з такими зусиллями вирядила князя в Дубно, щоб узагалї не бачити й не чути цього негїдника!.. Інодї терплю його присутнїсть в Острозї тому лише, що князь вирїшує фїнансовї питання, у яких я анічогїсїнько не тямлю!.. Так, я терплю Василя Костянтиновича, оскїльки обїцяла покїйному чоловікові не сваритися з його братом.

– Беат, я прийшов поговорити з вами про одруження з юною князївною, а ви... – намагався пояснити Сангушко, але пїсля цих слїв розлючена княгиня просто сказала:

– Панє, прошу вас негайно полишити мїй дїм!!! Менї здається, нам усїм стане краще, якщо ми на якийсь час перестанемо бачитися!..

Сказавши це, вона вилетїла з кїмнати. Дмитро Федорович почекав якийсь час, але княгиня так і не повернулася. Довелось забратися геть.

Наступного ранку князь вїдправив Беат листа з вїбаченнями, однак вїдповїдї не одержав. Схоже, вона образилася серйозно... Зачекавши тиждень, закоханий знову приїхав в Острог, але його зустрїв дворецький, який пояснив: княгиня й князївна вїдсутнї, нїкого приймати не велено, розголошувати мїсце й мету їхньої таємної поїздки – теж.

Тортури невіданням тривали цїлих два мїсяцї. Нарештї Сангушко здався й поїхав за порадою в Дубно до князя Василя Костянтиновича. Той прийняв Дмитра Федоровича тепло й радо. Вєсь вечїр Сангушко бїдкався, а Острозький з розумїнням кивав і сївчутливо погоджувався:

– Ах, до чого ж нерозумний вчинок – зв'язуватися з цїєю жадїбною жорстокою жїнкою! Вона нї перед чим не зупиниться, аби тїльки прибрати до рук всї грошики нашої сїм'ї. Ситуацїя навїть бїльш серйозна, нїж я припускав: Беат надумала вїддати мою улюблену племїнницю в монастир, коли термїн повнолїття нещасної дївчини вже не за горами...

І пїсля короткої паузи зробив доволї несподїваний висновок:

– Дмитре Федоровичу, ти повинен термїново ожєнитися з Оленою!

– Перепрошую, Василю Костянтиновичу, як же це зробити, якщо її головна опїкунка проти, а сам я з недавнього часу не вхожий в Острозький замок?! Чому кохана не вїдповїдає на мої листи – не одержує їх або...

– Ех, князю, князю, який же ти нерїшучий! Твою наречену у будь-який день можуть живцем поховати за товстими монастирськими мурами, а ти збираєшся сидїти й охкати...

– Що ж робити?!

– Мене слухатися, от що! Я організую твоє із князівною весілля, а ти у свою чергу допоможеш мені з деякими фінансовими справами. Згоден?

– Зрозуміло! – повеселішав Сангушко. Але відразу ж заклопотано спитав: – Стривай, а як же нам в Острог проникнути?

– Це вже мої клопоти, – поспішив заспокоїти його Василь Костянтинович. – Я двічі на місяць приїжджаю туди, щоб перевірити стан справ і папери Беат.

– Це ти, а як же я?...

– А ти, Дмитре Федоровичу, прибудеш разом із моєю надвірною корогвою,²⁰ у якій без малого сотня людей. Беат настільки терпіти мене не може, що навіть не думає зустрічати. Так що не хвилюйся завчасно, уваги на тебе не звернуть...

Сангушко відволікся від тяжких думок, лише коли вони наблизилися до воріт. Далі все відбулося саме так, як і пророкував Острозький. Назустріч Василю Костянтиновичу господиня вислала всього лише старого служника, який нерозбірливо пробелькотав:

– Проїжджайте собі потихеньку, пані Беат просила не турбувати її.

Таким чином, поміж інших козаків надвірної корогви Дмитро Федорович безперешкодно проникнув у замок, що вже поринув у вечірню тишу. Князівну знайшов у бібліотеці, передав їй згорток з сімейною реліквією, що вони похапцем засунули у схованку. Молода дівчина й отямитися не встигла, як Сангушко привів її в замкову каплицю, де священник учинив обряд вінчання. Дівчину так потішила несподівана зустріч з коханим, і водночас вона настільки зніяковіла, розгубилася від його рішучої наполегливості, що ледве змогла сказати перед вівтарем «так»!

Коли таїнство вінчання завершилося, Олена-Єлизавета-Катерина ледь не знепритомніла від щастя. Наспіх зібравши речі, написала матері коротку записку, у якій благала вибачити грішну дочку й не тримати зла на новоявленого зятя.

Ранком під охороною декількох князівських служників новоспечене подружжя покинуло замок. Щасливі молодята помчали в Канів.

Цокіт кінських копит і рипіння воріт розбудили пані Беат, однак щедро вилаявши Василя Костянтиновича, вона благополучно заснула й піднялася дуже пізно. Опівдні приїхав Папагоді,²¹ його довго не пускали, шляхетний пан кричав і скандалив. Нарешті Беат змилювалася й погодилася прийняти придворного італійця ще до обіду. Заразом побажала довідатися, чого це Василь Костянтинович поїхав майже вдосвіта, навіть не попрощавшись? От тоді княгині й доповіли, що князь Острозький усе ще в замку і на даний момент займається перевіркою рахунків.

– Хто ж порушив мій ранковий сон?! – здивувалася господиня.

– Ранком...

Промимривши це, дворецький замовк.

– Тоді хто ж? – наполягала Беат. – Відповідай негайно!

– Князівна із чоловіком полишили Острог і в супроводі охорони виїхали в невідомому напрямку.

– Що ти верзеш?! Яка така князівна?! З яким ще чоловіком?! – вискнула Беат і навіть підхопилася з крісла. – Чи ти, часом, не п'яний?!

– Я тверезий, пані.

– Тоді негайно поясни усе! Бо я ніяк не второпаю...

– Сьогодні вночі князівна Олена обвінчалася в нашій замковій каплиці з князем Дмитром Федоровичем. Ось її записка для вас, пані.

²⁰ Особиста охорона князя.

²¹ Придворний королеви Бони, майстер фінансових операцій.

Від несподіванки Беат ледь не знепритомніла. Щоб і справді не впасти на ослаблених колінах, змушена була повернутися у крісло. Що все це означає?! Яким чином?! Звідки Сангушко узявся в Острозькому замку?! Хто пустив???

З шоку княгиню вивів Папагоді:

– Либонь, я даремно приїхав, дорога синьоро Беат.

Вона мовчки уп'ялася у зухвало усмінене обличчя італійця.

– Грошей від вас я вже ніколи не одержу.

– Тобто, як не одержите? Чому?! – обурилася княгиня.

– У світлі останніх подій ви, пані Беат, перетворилися на жебрачку.

– Що це означає?! – вона гордовито скинула голову.

– Оскільки синьорина Олена вийшла заміж, розпоряджатися її грішми ви більше не маєте права.

Хоч якими жорстокими були ці слова, однак вони нарешті привели Беат до тями. Кулаки мимоволі стиснулися, коли княгиня прошипіла крізь зуби:

– Ах, то гроші не мої?! Ну, я їй покажу... Кляте дівчисько!!!

– Попереджав же я, синьоро Беат, що дівку треба в монастир прилаштувати, – тим часом повчально просторікував італієць. – Тим паче, ви дуже щедро, навіть марнотратно жертвували сестрам-домініканкам. Вам би вони не відмовили у скромній послугі.

– Я вже готова була вчинити так. І навіть Сангушка повідомила.

– А йому навіщо було говорити? – здивувався Папагоді.

– Та щоб від одруження віднадити!

– Ну і як, віднадили?... До чого ж наївними бувають навіть настільки мудрі жінки, як от ви, синьоро Беат! Треба було зробити все тишком-нишком, без попереджень, а вже потім розповідати. Можливо, тоді, втративши наречену, синьор Сангушко на вас би увагу звернув. А тепер ви і без грошей лишилися, і без нареченого. Кому потрібна стара жебрачка?...

– Ну, не бувати такому!!! – вибухнула Беат.

– І що ж ви зробите?

– Поїду до короля й доможуся розірвання шлюбу, укладеного без мого відома!!!

– Що ж, мабуть, це вихід... Давайте, синьоро, дійте, – схвально кивнув Папагоді й додав замислено: – Здається, князь Сангушко – іновірець?

– Схизматик!

– Отже, папського дозволу Сангушко напевно не має?

– Зрозуміло, що не має! Оленці ще й п'ятнадцяти не виповнилося...

– Пощастило вам із цим, – погодився італієць. – Що ж, коли вже на те пішло, вирішуйте ваші проблеми. А мені накажіть видати гроші, та якнайшвидше! Я людина ділова, зайвого часу не маю.

Беат знехотя розпорядилася щодо необхідної Папагоді суми. Заразом наказала приготувати карету і все необхідне для термінової поїздки до столиці. Обід, ясна річ, скасовувався: не до цього зараз – поїсти можна й у дорозі! Скоріше б розшукати зухвалих молодят...

З'ясування стосунків з Василем Костянтинівичем також було відкладено на потім: це вона завжди встигне.

Вавельський замок, Краків, королівство Польське, 1553 рік

У резиденцію його величності княгиня прибула пізно вночі. Варта спробувала протестувати, але яка сила могла зупинити розлючену Беатрис Костелецьку?! Бешкетувала й волила так, що перебудила всіх мешканців Вавельського замку. Зрештою, до неї вийшли принцеси Катаржина й Анна, і навіть королева Бона вислала служницю довідатися, що там сталося.

– Передайте королеві, що у мене викрали дочку!!! – надривно заволатала Беат, задихаючись від гніву. – Лиходій і злочинець таємно прокрався!.. під покривом ночі!.. і вкрав єдину радість у моєму вдовиному житті!..

Після чого гірко розридалася. Витягнути з неї бодай якісь скупі пояснення присутнім так і не вдалося. Поки перелякані принцеси намагалися втішити княгиню, повторюючи, що лиходія необхідно покарати, а найкращим покаранням у цьому випадку буде лише люта смерть, служниця королеви Бони збігала до своєї пані й повернулася із запрошенням терміново відправитися до її величності для бесіди віч-на-віч.

Умовляти Беат не довелося. Що відбувалося в покоях вдової королеви, достеменно невідомо. Протягом двох годин відтіля долинали тільки приглушені ридання і гнівні вигуки, потім усе стихло. Тоді схвильована принцеса Анна, що жваво цікавилася подією, постукалася в кімнату сестри. Катаржина відкрила не відразу, оскільки вже почала засинати.

– Як ти вважаєш, сестричко, чи вірним буде рішення стратити злочинця? – запитала набожна й вічно охоплена сумнівами Анна, тільки-но переступивши поріг сестриної спальні.

– Пані Беат могла зв'язатися з таким же скандальним типом, як і вона сама. Тепер хитрун її обдурив, а вона піднімає лемент... От кого шкода, то це її дочку. Що ж до негідника, то якщо його скарають на горло, одним негідником стане менше.

Катаржину можна було зрозуміти: Беат вона недолюблювала за склочність і пристрасть до скандалів. Однак жаліслива Анна не вгамовувалася:

– А раптом між Оленою й її викрадачем спалахнуло кохання або ж навіть пристрасть?!

– Та яке там кохання?! Яка пристрасть?! Звідки?...

Катаржина солодко позіхнула: дуже вже спати хотілося...

– А отака – нестримна!!!

– Не верзи дурниць, сестрице, Олена ще ж зовсім дитя! До того ж єдиний, хто мав на неї хоч якісь види, – це князь Сангушко. А може, це Дмитро Федорович... Олену?...

– Як Сангушко?! Отже, він викрадач?... – простогнала Анна.

Сонна Катаржина зрозуміла, що бовкнула зайве, й вирішила нашвидку зам'яти цей казус.

– З чого б це?! Хіба княгиня сказала, що то Сангушко вчинив неподобство? – щиро здивувалася Катаржина й відвернулася до стіни. Спати, спати!.. Й вона зовсім не звернула уваги на дивний переляк, що зненацька охопив сестру.

Тим часом Анна спробувала якнайдетальніше пригадати, що ж бурмотіла вбита горем пані Беат, але зрештою з полегшенням мовила:

– Ні... Здається, княгиня взагалі не називала ніяких імен.

– Ну от, бачиш! А князя Сангушка, між іншим, вона віднедавна взагалі в Острог веліла не впускати. Все це сталося після того, як князь спробував посвататися до Олени.

Однак пробурмотівши це, Катаржина негайно прокинулася, оскільки зрозуміла, що знов бовкнула зайве... Ой, як прикро!

– Катаржино, чи я не дочула... що ти ось зараз сказала?! – скрикнула сестра. – При чому тут Дмитро Федорович?! Як це він сватався?! До кого – до Олени Острозької, чи що?...

Й одразу по тому перезріла тридцятирічна дівиця залилася горючими слізьми, немовби маленька капризуля.

– Матка Бозка!.. Сестрице, припини зараз же ревіти!

Прагнучи загладити прикрий промах, Катаржина кинулася до нестримно ридаючої сестри.

– Заспокойся, Острозькі порвали відносини із князем Сангушком, тепер він узагалі не при справах. Ну так, він був закоханий в Олену Острозьку, але...

– Бу-у-ув!.. А-а-а-а!.. – ридала Анна.

– Усі про це знали, просто тобі не говорили.

– А-а-а-а!.. Чому не говорили?! Чому?...

– Яка різниця, однаково це в минулому, – Катаржина не хотіла зізнаватися, що Анну вирішили тримати в невіданні саме через її вкрай химерний, істеричний характер. – Беат вигнала Дмитра Федоровича, тільки-но він виявив бажання одружитися з Оленою.

– Одружитися з Оленою!!! Одружитися з Оленою?... Та вона ж іще дитина!!! А як же я?! – обурювалася Анна.

«Тому-то й не говорили тобі, щоб ти, дурепо, не нафантазувала нічого зайвого щодо князя Сангушка й не псувала настрої всім навколо!» – ледь не бовкнула Катаржина, однак вчасно стрималася. Вголос же мовила повчально:

– Князь Сангушко – усього лише наш підданий. Матінка говорить, що ми, доньки короля, гідні тільки справжніх принців, а не князів.

– Але як же мені бути?! Як мені бути, якщо я кохаю Дмитра Федоровича?! Катаржино, відповідай мені негайно: як жити далі, якщо той самий чоловік, якого я кохаю, посватався до іншої?! Та я не хочу після цього жити!..

– Анно, припини, не думай про погане! На тебе чекає прекрасне майбутнє, ти станеш королевою Польщі!.. Згадай пророкування астрологів і заспокойся зараз же. У тебе ще будуть юрби наречених, більш знатних і заможних, ніж якийсь там князь-схизматик Сангушко.

– Але мені потрібен тільки він один! – плаксиво наполягала принцеса. – А якщо не він... Якщо він такий підлий, невірний!.. то я хочу в монастир!..

– Що за дурниці?! Сама розсуди, у чому винуватий князь Сангушко? Звідки він знав, що ти його кохаєш? Ти що, писала йому, говорила щось?

– Ні...

– От бачиш! А якби він знав про твоє почуття, то, може, й забув би князівну Острозьку. У всякому разі, тепер все точно зміниться.

– Чому?...

– Дурненька! Олену викрали – кому потрібна така наречена?

– Отже... Ти й справді думаєш, що зміниться? – схлипуючи, Анна нарешті глянула на сестру із затаєною надією.

– А як інакше! – розвеселилася Катаржина. – Іди спати, сестрице, і нехай тобі насниться твій суджений.

* * *

Ранок почався із зойків і плачу: його королівська величність не побажав прийняти княгиню Острозьку. Катаржина, Анна й навіть сама королева Бона вирішили не виходити зі своїх покоїв. Вони добре розуміли, що шум триватиме, доки Беат не забереться геть із Вавельського замку.

– Ваша королівська величносте, може, ви все-таки вислухаєте цю скандалістку? – поцікавився Станьчик у Сигізмунда II Августа.

– Оце вже ні, дорогий мій блазню, дозволь відмовити в такій честі! – відповів король і, широко змахнувши рукою, додав: – Мій кабінет дещо затісний, щоб умістити в себе всю її злість.

– Але, ваша величносте, клята відьма не вгомониться, доки ви милостиво не приймете її...

– Відьом ми приймали вчора, я втомився від їхнього товариства, – парирував король. – І взагалі, хто з нас пан, а хто – блазень? Подумати тільки, я розважаю власного дурника!..

Сигізмунд невесело посміхнувся.

– Блазень тут я, а король – зрозуміло, ви. Але Беат на те й відьма, щоб перевернути все догори дригом.

– Не смішно, Станьчику... А взагалі, я так і не зрозумів до кінця, що там сталося? Чого вона розкричалася, немов обдурена на базарі простолюдинка?

– Не знаю, ваша величносте, – низав плечима блазень. – Баранові не потрібен привід, щоб буцатися... Беат – це Беат, з нею треба змиритися, як із диким буйством стихії.

– Замовкни, блазню, ти став прісним – очевидно, розтринькавши найкращі свої дотепи на потіху моєму покійному батькові. Забирайся краще геть і разом довідайся, чого там хоче ця відьма, – розпорядився його величність.

Гримлячи бубонцями на комірі пістрявого дурникового вбрання, Станьчик попрямував до виходу з кабінету, але відразу ж ледь не був збитий з ніг ясновельможною депутацією, що складалася з королеви Бони, обох принцес та їхнього численного почту. На чолі процесії неслася розпатлана Беатрис. Розлючені жінки врізнобій кричали щось малозрозуміле про жахливих злочинців і чоловіків-негідників.

Король на мить розгубився, але відразу набув царственої пози й голосно скомандував:

– Я вислухаю тільки одну з вас. Вирішуйте швидше, хто говоритиме.

Ніхто не очікував нічого подібного, тому в кабінеті миттєво настала тиша. Нарешті наперед виступила королева Бона й, обмірковуючи кожне слово, почала проникливу промову:

– Сину мій і королю, ми вирішили порушити ваш спокій, тому що в довіреному вашій опіці королівстві сталася дуже неприємна подія.

Король змінив позу. Було видно, що йому цікаво довідатися, через що здійнялася буча.

– Винний у тяжкому злочині має бути суворо покараний, щоб іншим неповадно було, – прорекла королева.

– Звісно, покарати зі всією суворістю! Смерть негідникові! – закричали інші жінки. Король підняв руку, закликаючи їх заспокоїтися, і голосно нагадав:

– Я слухатиму тільки одну матінку... То що ж накоїв цей нещасний?

– Сину мій і королю, ви ще не довідалися, що накоїв той негідний злочинець, а вже симпатизуєте йому! – обурилася Бона.

– А ви, ваша величносте, усе розповідаєте про негідника, але досі не сказали, чому так називаєте його.

– Ваша величносте! Я намагаюся розповісти про те, що в княгині Острозької викрали дочку...

– Мабуть, це таки справді мерзенний злочинець, – погодився король. – Хто викрав, напевно, невідомо? Що ж, будемо шукати... Це все?

– До чого ж ви нетерплячі, мій королю! Ім'я викрадача відомо, я навіть назву його...

– Прекрасно, я зрозумів. Згоден з вами, матінко: злочин у наявності, лиходій відомий. Зараз же зберу сейм, там і вирішимо долю негідника. Все?! – і король підвівся, демонструючи відвідувачкам, що розмову закінчено.

Жінки зашуміли, подалися вперед, але тепер уже Бона суворо прикрикнула італійською:

– Smettere!!!²²

Настала тиша.

– Ваша величносте, цей негідник не тільки викрав Олену Острозьку, але й обвінчався з нею, не діставши дозволу опікунів. Тобто всупереч їхній волі. Подумайте, о сину мій і королю, всупереч волі опікунів! Ви один із цих опікунів – тобто негідник виступив проти волі вашої величності.

– Добре, я зрозумів і це, – замислено кивнув Сигізмунд. – Безумовно, і тут мерзотник винний, тому відповідь за всією суворістю закону. Але можете нарешті сказати, хто ж він такий?!

Королева обернулася й запитально глянула на Беат.

²² Зупиніться, досить (італ.).

– Хто він? – нервово й нетерпляче повторив король.

І тоді Беат проскреготала:

– Князь Дмитро Федорович Сангушко.

У кабінеті його королівської величності зависла гробова тиша. Князь Сангушко?! Найчарівніший улюбленець усього двору?... Як таке можливо?!

Нарешті Сигізмунд спробував заперечити:

– Послухайте-но, Беатрис, напевно, сталося прикре непорозуміння. І взагалі, із князем можна домовитися... Наприклад, визнати шлюб недійсним... повернути вам улюблену дочку... Зрештою, зажадати від злочинця компенсації у вигляді грошей або майна!

Але тут зненацька для всіх закричала принцеса Анна:

– Ні, Сангушка варто стратити!!! Знищити без найменшої пощади!!! Він негідник, злочинець, ошуканець, мерзотник!!! Що буде, якщо всі наслідуватимуть його приклад і почнуть викрадати безневинних дівчат для наруги, а тільки собі на потіху?!

– Чуєте, ваша величносте, чого вимагає принцеса? – Очі Беат метали блискавки. – Якщо ви справедливий правитель, то зупините скоєне беззаконня, але якщо...

Не дослухавши, король махнув рукою, демонструючи тим самим, що розмова закінчена, і полишив кабінет.

Слідом за Сигізмундом вибігла заплакана Анна. Ніхто не намагався зупинити її: весь королівський двір знав, що принцеса небайдужа до Сангушка – а тепер вона сама зажадала для цієї людини смерті...

Ніким не зупинена, Анна втекла в палацовий сад, де довго й нестримно ридала, прощаючись із дівочими мріями, яким ніколи не судилося збутися.

* * *

На терміново скликаному сеймі доля Сангушка була вирішена: князя оголосили державним злочинцем, за його голову призначили нагороду.

Ловити втікача спохопилися чимало бажуючих не тільки через запропоновані гроші. Адже тепер нареченим Олени-Єлизавети-Катерини Острозької міг стати саме той, хто виконає волю сейму й короля!..

Такий поворот справи відверто спантеличив Беат. Ситуація помінялася аж ніяк не в кращий бік: замість одного шанувальника в її дочки з'являлася ціла юрба перспективних наречених, відповідно, шанси зберегти сімейні гроші лише для себе танули на очах. Подумки княгиня обурювалася на саму себе, що послухалася поради клятого Папагоди. Звісно, треба було тишком-нишком домовитися із Дмитром Федоровичем!.. Беат спробувала знов сунути до короля, але Сигізмунд більше не хотів слухати її.

Зі свого боку і принцеса Анна, охолонувши, подумала про те, щоб просити брата про помилування для князя. Але так і не наважившись знов постати перед королем, замкнулася у своїй кімнаті, де безупинно молилася й ридма ридала.

Дивлячись на сестрині страждання, Катаржина сама попросила його величність короля Сигізмунда II Августа повторно скликати сейм, щоб замінити страту майновою і грошовою компенсацією постраждалій стороні. Що зрештою й було зроблено.

Але надто пізно: за порадою Василя Костянтиновича Дмитро Федорович разом з молодою дружиною втік чи то в Чехію, чи то в Моравію. Оскільки полювання на нього вже почалося, королівські гінці просто не

*встигали сповістити всіх про перегляд вироку. Тим паче, гірці не могли
дістатися за кордони Польщі...
Сангушко був приречений.*

Глава 3 Розправа

Село Лиски-над-Лабою неподалік Рудницького замку, Богемія, 2 лютого 1554 року

Ніщо не передвіщало прийдешнього лиха. Усе почалося менш ніж за годину перед світанком, коли пронизливий крижаний дощ вщухнув, а небо затягнуло сизими хмарами. Від яскравого блиску місяця й зірок не залишилося й сліду. Навколишній світ буквально потону в мороці.

На заїжджому дворі було тихо і спокійно. Челядники тільки-но почали прокидатися, струшуючи залишки сну й поступово збираючись із силами, щоб відправитися хто на кухню розводити вогонь, хто на двір годувати худобу та іншу живність. Саме тоді у двері затишної маленької кімнатки на другому поверсі, де зупинилася князівська пара, тихо постукали. Стрижений князь Сангушко різко підхопився з ліжка й кинувся відчиняти, але перед цим про всякий випадок нервово поцікавився:

– Хто там?

– Це я, Анджей, – пролунало з-за дверей. – Ваша милосте, відчиніть, мені необхідно сказати вам щось надзвичайно важливе.

Дмитро Федорович миттю вислизнув у коридор, але відразу завбачливо зачинив за собою вхідні двері. Тут його справді чекав охоронець Анджей, світловолосий, високий і могутній хлопець років двадцяти семи. Зараз у його великих карих очах читалися одночасно повага й переляк.

– Навіщо будити мене так рано? – накинувся на охоронця Дмитро Федорович.

– Княже, мені здається...

– Якого греця тобі там здається?! Ти ж знаєш, що княгині потрібен спокій! – роздратовано перебив служника Сангушко.

– Пане, мені здається, що нас вистежили люди Зборовського, – боязко повторив служник.

– Чого ти це вирішив? – князь миттю посерйознішав.

– Учора пізно ввечері, коли ми саме закінчували вечеряти, на наш заїжджаний двір прибули двоє підозрілих чоловіків. Вони обережно спостерігали за нами на відстані, потім підкликали хлопчиська-служника і щось у нього довго розпитували.

– Може, це просто місцеві жителі, охочі до новин? – з надією припустив Дмитро Федорович.

– Ні... Пішовши за ними, я довідався, що в ялиннику в них заховані коні. Тоді я повернувся на заїжджаний двір, осідлав коня й кинувся навздогін, але пустився цей клятий дощ. Ех, і до чого ж дивовижна земля Богемська: чи бачив хтось, щоб посеред зими отакий дощ ішов!..

– І що ж далі? – перервав нарікання охоронця князь.

– Ну так, ваша милосте, далі... Я ледь розбирав сліди, незабаром збився зі шляху й повернувся назад на заїжджаний двір. Тут знайшов служника-хлопчиська і як міг, розпитав його про дивних відвідувачів. Той розповів, що незнайомці повідали про жахливого державного злочинця, що начебто зупинився тут, на заїжджалому дворі. Згадували Зборовського. Я думаю, йдеться про вас, мій пане... За вашу голову оголошено величезну нагороду – двісті золотих червінців.

– І як ти вчинив далі? – сумно спитав Дмитро Федорович.

– Замкнув хлопчиська в прикомірку й відразу ж до вас кинувся.

Нічого не відповівши, Дмитро Федорович повернувся в кімнату, спочатку кинувся до розчахнутого вікна, але, трохи подумавши, попрямував до сусіднього – прикритого віконницями. Відтіля обережно, через шпарини оглянув прилеглу територію. З вікна другого поверху відкривався прекрасний краєвид на вулицю: звідси як на долоні проглядалася більша частина центральної площі Лисок-над-Лабою. Поки все тихо... Князь дещо заспокоївся й звернувся до охоронця:

– Спасибі, Анджею, ти все зробив правильно. Терміново буди інших, нехай збирають речі, сідлають коней. Ми відправляємося в дорогу.

Анджей негайно побіг виконувати доручення Сангушка. Незабаром речі були зібрані, коні осідлані. Тоді в очікуванні сигналу на від'їзд служники вирішили трохи підкріпитися. Трапеза була в самому розпалі, коли до них приєдналися князь із княгинею.

Дмитро Федорович був одягнений у жупан і дорогий дорожній кунтуш,²³ прикрашений великими гудзиками-самоцвітами й облямований соболями, на ногах князя красувалися м'які сап'янові чобітки. Княгиня також вдяглася по-чоловічому й стала схожою не на тендітну молоду жінку, а на витонченого хлопця-пажа. Однак подружня пара навіть не встигла приступити до їжі, коли в трактир увірвався один з козаків і з порога загорлав:

– Вони незабаром будуть тут! Треба їхати!

Анджей підскочив на місці.

Дмитро Федорович завмер із чашею в руці й, судомно ковтнувши, ледве вичавив із себе:

– Хто?...

– Зборовський і його люди!

– Прокляття!!! – скрикнув Сангушко.

Олена придушено зойкнула й заплакала. Дмитро Федорович ніжно обійняв княгиню, дбайливо обтер сльози з її щік і ласкаво зашепотів на вушко:

– Не бійся, кохана моя дружинонько, все минеться. Для нас головне – до замку дістатися, там ми будемо в безпеці...

Олена поступово заспокоїлася. Щоб не налякати її ще сильніше, князь звернувся до старого служника:

– Остапе, бери всю охорону і негайно доправ княгиню й Марисю в замок.

Наостанок міцно поцілував дружину, підштовхнув її до виходу й крикнув на прощання:

– Їдь спокійно, кохана! Зустрінемося в замку!

Княгиня під охороною служників терміново відбула, із князем же залишився сам лише Анджей. Попереджені охоронцем, трактирні челядники забралися геть від гріха подалі.

За деякий час іззовні долинув потужний тупіт копит. Анджей кинувся до вікна, але одразу ж відсахнувся.

– Пане, вони вже тут...

– Не бійся, Анджею! Нехай заходять, ми їх затримаємо.

– Навряд чи, – приречено мотнув головою челядник. – Надто вже їх багато.

Тепер до вікна підійшов Дмитро Федорович і побачив, що по дорозі до трактиру шодуху нісся загін: з півтора десятка вершників на чолі з Мартином Зборовським, за ними на пристойній відстані бігла мало не сотня міцних селян, озброєних першим-ліпшим господарським інвентарем, що підвернувся під руку: сокирами, вилами, ціпами, а то й просто дрючками. Окремо трималися ще з десятків вершників імперської кінноти.

– Швидше до входу! – закричав Дмитро Федорович. – Тягни меблі до дверей, це хоча б трохи затримає їх!

²³ Вид одягу, що носили зверху жупана.

Разом з Анджеєм князь перевернув найбільший стіл, і вони спробували забарикадуватися. Однак тут стривожені трактирні челядники висунулися з кухні й завмерли, мовчки прихилившись до стін, кидаючи здивовані погляди то на князя з його охоронцем, то на двері.

– А вам що тут потрібно?! – заревів розлючений Сангушко. – Сказано ж було, забирайтеся звідси по-доброму...

Зненацька з'явився господар закладу – пузатий трактирник і забелькотів:

– Шановний пане, що таке ви робите?...

– Там грабіжники!!! Розбійники!!! – гаркнув молодий князь. – Допоможи підперти двері! Або хочеш, щоб негідники увірвалися зараз сюди?!

– Ні-і-і... Я-а-а... Ме-е-е... – трактирник був украй здивований. – Ви впевнені, пане, що там лиходії?

– Так!!! Упевнений!!! За дверима розбійники й убивці!!!

– А якщо ви помиляєтеся, пане?... – не вгамовувався хазяїн.

– Тобі, торгашеві, докази потрібні?! Тоді відкрий їм, вони миттю порубають тебе на капусту, а майно твоє розтягнуть! – підтримав свого пана Анджей. Трактирник не знайшов, що відповісти. У цю мить люди Зборовського забарабанили у двері ззовні.

– У нас закрито! – заволав хазяїн, водночас задкуючи до кухні, що здавалась йому рятівною.

– Та не може бути! – долетів через двері нахабний нетерплячий вигук, після чого пролунала команда: – Налягайте потужніше, хлопці! Ламайте клятві двері, якщо потрібно!

– Чув? – Дмитро Федорович штовхнув у бік трактирника. – Я ж казав, що це розбійники!..

У двері знову вдарили, але не надто сильно. Потім після невеликої паузи вдарили дуже потужно, від чого затріщали зламані дошки. Втім, двері все-таки встояли.

– Агов, припиніть зараз же! – істерично заверещав трактирник.

Чергового удару не було. Ззовні не дуже голосно переговорювалися, тому слів було не розібрати. Користуючись цим, Дмитро Федорович подав знак челядникам, щоб вони продовжили підтягувати до дверей меблі.

– Відчиняйте негайно! – раптом пролунав ззовні голос самого пана Мартина Зборовського.

– Забирайтеся!!! Ми сьогодні не працюємо!.. – відчайдушно заволав хазяїн. За дверима знов почали радитися, потім відтіля долинув незнайомий грізний голос:

– Іменем імператора Фердинанда, в особі представника імператорської влади гейтмана Матеса Вахтеля, відкрийте негайно! Ми, рихтар Адам Кухта, а також кат Матей Зоуфалий, прибули сюди заарештувати і стратити найнебезпечнішого державного злочинця. Нам повідомили, що він ховається у вашому трактирі. Відкрийте, й окрім цього негідника, ми нікого не чіпатимемо! А якщо допоможете нам, то ще й грошенят заробите...

– А хто мені заплатить?! – поцікавився трактирник.

– Імперська скарбниця, – відповів вїт.²⁴

Злодійкувато озирнувшись на князя Дмитра Федоровича, хазяїн засичав:

– Представникові імператорської влади я не можу не підкоритися... Атож, я просто зобов'язаний підкоритися!!! Доведеться відкрити...

– Бреше він усе, не бачити тобі казенних грошей, – відмахнувся Анджей. – Безсовісно бреше!.. Хто відповідає за законність усього того неподобства, що тут і зараз коїться: староста, вїт, кат?!

Але хазяїн трактиру явно вагався.

²⁴ Виборний голова магістрату міста, наділеного магдебурзьким правом.

– А може, ви все-таки розбійники? – звернувся він до небезпечних постояльців, водночас боязко позираючи на двері.

– Я – Литовський князь, їду в Рудницький замок на запрошення його світлості пана Яна Амора Тарновського. Чув про такого? – проревів Сангушко.

Трактирник прикусив язика. Тоді князь видобув зі шкіряного мішечка на поясі десяток золотих монет і тихо зашепотів товстунові на вухо, попутно сунувши гроші йому в руки:

– Послухай-но, добра людино, допоможи нам вийти звідси непомітно, от і все, чого ми просимо.

У цей час із вулиці долинула бадьора команда:

– Налягай!

Двері жалісливо затріщали. Трактирник з жахом подивився у бік входу, потім тихо зашепотів, пришльопуючи товстими губами:

– Там, у підвалі, є таємна кімнатка, через неї можна вийти на сусідній двір. Скоріше!..

Така раптова зміна в поведінці трактирника здалася Анджею підозрілою, однак вибирати не доводилося. Не роздумуючи, князь та охоронець кинулися слідом за ним. Хазяїн же на ходу підхопив і запалив свічковий недогарок, після чого спустився в курний сирий підвал.

– Он де ваш порятунок, – товстун махнув рукою на маленькі дверцята в стіні. – Там дуже тісно, тому туди увійде тільки хтось один.

– Ви йдіть, ваша милосте, а я їх тут затримаю, – не роздумуючи, мовив Анджей.

– Стривай, стривай-но... – почав князь, одразу второпавши, що при наявності виходу в сусідній двір розмір приміщення за дверцятами не має особливого значення. Однак трактирник грубо перебив їх, вигукнувши:

– Один нехай іде далі, а інший залишиться тут! Ви ж чули, що війт Кухта обіцяв нікого не чіпати?

– Спасибі тобі! – щиро подякував йому Дмитро Федорович і кинувся в рятівну лазівку. Трактирник спробував зачинити за ним дверцята, однак величезні сильні руки охоронця відіпхнули його убік.

– Ти, головне, не поспішай, я із князем піду, – пробасив Анджей.

– Але цей хід не для всіх!..

– Говори, що хочеш, але я піду з паном. Зрозумів?! – гримнув охоронець.

– Що ж, як завгодно, як завгодно...

Двері за Анджеєм миттю зачинилися, у трохи заіржавілому замку прорипів ключ. Втрапивши у повну темряву, утікачі розгубилися. Потім Дмитро Федорович щосили наліг на двері, однак відчинити їх не вдалось. І тут до бранців донісся бекаючий голос трактирника, ослаблений перегородкою й відстанню:

– Поважний пане Адам, я виявив кмітливість і замкнув злочинця у своєму підвалі. Як гадаєте, чи можу я розраховувати на винагороду?

Що відповіли негідникові ззовні, Дмитро Федорович не розчув. Йому здалося, що від розпачу він негайно ж втратить розум, але мозок навпаки запрацював з божевільною швидкістю.

– Ах ти ж юдо клятий, даремно ти проти мене пішов!!!

Князь Сангушко проревів так голосно, щоб його напевно почули. Після чого скомандував Анджею набагато тихіше:

– Ламай двері й не барись!..

Двічі вмовляти силача не довелося: він обрушився на дошки всією своєю міццю. Із шостого удару двері з тріском репнули й розвалилися навпіл. Мружачись від денного світла, що після темного підвалу здавалося надзвичайно яскравим, Дмитро Федорович та Анджей вирвалися з пастки. У кухню вбігли саме в той момент, коли трактирник і його челядники намагалися розтягнути барикаду, щоб відкрити вхідні двері.

Анджей вхопив зі столу перше, що трапилося під рукою (це був горщик з якоюсь їжею) і жбурнув у голову віроломному трактирнику. Від удару об голову горщик розлетівся на всі боки феєрверком глиняних черепків і недоїдків. Стогнувши, хазяїн повалився на підлогу, нажахані челядники розбіглися.

Тим часом люди пана Зборовського продовжували наполегливо гепати в тріснуті двері, супроводжуючи кожен удар лайкою й погрозами. Дмитро Федорович із презирством глянув на трактирника.

– Нагору! – крикнув Сангушко й кинувся по сходах на другий поверх. Анджей із задоволенням завдав би зрадникові-юді ще більшої шкоди, однак переслідувачі ось-ось могли ввірватися у трактир, тому охоронець лише презирливо сплюнув на підлогу й побіг нагору слідом за паном.

На другому поверсі Сангушко й Анджей вскочили в маленьку кімнатку, ретельно закрили на засув дубові двері, присунули до них спочатку шафу, потім ліжко. З коридора вже долинав тупіт безлічі ніг: переслідувачі піднімалися сходами.

Князь підійшов до вікна, відкрив його, вибрався назовні, виліз на вкритий льодом дах. Ноги заковзали по черепиці. Щоб не впасти, Сангушко зняв сап'янові чобітки й заткнув їх за пояс. Слідом поліз Анджей, але відразу ж послизнувся, голосно скрикнув і ледь не зірвався вниз. В останню мить Дмитро Федорович встиг схопити козака за руку й утримати від падіння.

Поруч із трактиром знаходилася альтанка, оповита товстими виноградними лозами, на яких о цій порі року не було жодного листка. Коли під напором переслідувачів затріщали вхідні двері в кімнату, утікачі перескочили на дах альтанки й по лозах спустилися у внутрішній дворик. Перше, що побачили тут – це віз, навантажений глечиками, ящиками й кошиками. У віз були запряжені два величезних воли.

– Ну що, розоримо юду-трактирника? Їдемо негайно! – запропонував Анджей, підхопив батіг, що валявся на землі, і стрибнув у віз. Одразу ж з-за рогу сусіднього будинку вилетіли кілька вершників Зборовського. Вони спробували схопити Сангушка, але князь вивернувся й також скочив у візок. Анджей лягнув батоном, однак воли продовжували стояти, хоч би що.

Тоді козак добряче розмахнувся й почаствував волів батоном під самий хвіст. Тварини дико заревіли й рвонули з місця вперед, не розбираючи дороги. Візок полетів, як підхоплена вітром пір'їнка.

За поворотом на втікачів чекали нові вершники. Дмитро Федорович схопив і жбурнув на бруківку великий глечик з олією, на місці падіння розлилася величезна слизька калюжа. Це на якийсь час затримало погоню, бо вершники попереду разом з кінями вже борсалися в олійній калюжі, намагаючись підвестися.

Поки Анджей підганяв переляканих тварин, поперемінно поколюючи їх загостреним з одного кінця кілком, знайденим у возі, князь скидав на дорогу вантаж – ящики, глечики, кошики. Втім, вершники-переслідувачі з'їхали на узбіччя і продовжували гонитву, рухаючись уздовж пришляхових канав. До того ж, число вершників постійно зростало. А оскільки навіть найдужчі воли ніколи не переженуть довгоногих коней, лишалося сподіватись хіба що на витривалість запряжених у віз тварин.

Раптом один з переслідувачів вирвався наперед, розкручуючи над головою аркан і явно націлюючись на Анджея. Недовго думаючи, козак стьобнув супротивника довгим батоном по обличчю. Голосно скрикнувши, вершник ледь не звалився з коня й відстав.

Анджей знов заходився нахльостувати волів. Віз торохтів з усією можливою швидкістю, підскакуючи на вибоях і випадкових камінцях, але кінні переслідувачі неминуче наздоганяли втікачів. От уже новий ворог розкручує над головою аркан. Пам'ятаючи про сумну долю товариша, він тримався подалі від батога Анджея...

Петля просвітіла у повітрі й захлеснула шию охоронця. Обличчя переслідувача перекошилося від торжествуючої усмішки, але радіти довелося недовго: він не врахував неймовір-

ної сили козака. Продовжуючи управляти візком, той вільною рукою перехопив мотузку, що оповила шию, й висмикнув вершника із сідла, немов рибку зі ставка! Плюхнувшись у дорожній бруд на повному скаку, невдаха-переслідувач завив від болю і якийсь час волочився за возом, поки, нарешті не здогадався випустити кінець аркана з рук. Охоронець же швидко звільнився від удавки й продовжував підганяти волів.

Гуркітливий віз перевалив через черговий пагорб, проминув роздоріжжя. Анджей не знав дороги, він просто гнав навмання, покладаючись лише на вищу милість. Люди Зборовського не відставали. Князь Сангушко вже скинув під ноги переслідувачам усе, що можна було скинути, і тепер просто сидів на дошках, занурившись у відчай. Та й утомлені, не призначені для шаленої гонитви воли поступово сповільнювали темп...

Порівнявшись з возом, двоє переслідувачів застрибнули в нього. Дмитро Федорович відразу ж кинувся до візника з лементом:

– Анджею, міняймося! Ушквар негідникам...

Козак озирнувся. Миттю зрозумівши, у чім річ, він накинувся на запопадливих нахаб і викинув геть одного за іншим. Але у віз негайно застрибнула нова дивакувата пара: міцний м'язистий велетень і спритний в'юнкий карлик. Коротун намертво приріс до шиї Анджея, і поки козак, задихаючись, намагався скинути непомірку, велетень місив охоронця величезними кулачеськами.

Намагаючись допомогти вірному охоронцеві, Дмитро Федорович обернувся й пару разів уперіщив велетня батогом поперек спини. Зойкнувши, той вивалився через борт воза на дорогу. На жаль, допомогти охоронцеві ще будь-чим князь не міг. Скажена гонитва тривала, Анджей запекло боровся з карликом. Нарешті козакові вдалося схопити однією рукою супротивника за шию, іншою ж вдарити його у підборіддя. Клацнувши зубами, коротун полетів на дорогу й ледь встиг відкотитися убік, щоб не потрапити під копита коней своїх же товаришів.

– Убийте їхніх волів! – крикнув Адам Кухта, вириваючись уперед.

– І козака вбийте! Живим беріть лише князя! – додав Мартин Зборовський.

– Ваша милосте, що робити?! – вигукнув охоронець, почувши це. Сангушко озирнувся лише на мить, відразу знов повернувшись до стеження за дорогою. Не вистачало ще налетіти на камінь або з'їхати в канаву! Тоді точно кінець... Куди їх занесло?!

Тут попереду з'явилося якесь селище. Дмитро Федорович гарячкувато розмірковував, чи можна зустріти допомогу?... Здається, містечко мале, навряд чи тут знайдуться охочі їх ловити... а жителям, швидше за все, чужі неприємності байдужі... І все ж таки нерозумно розраховувати, що хтось заступиться за втікачів! Отже, князь вирішив проскочити містечко, не знижуючи темпу гонитви. Хоча воли вже дуже вимоталися, але й коні переслідувачів також втомилися: вони важко хропли й були рясно вкриті милом. Крім того, якщо вершники їх дотепер не нагнали... Може, утікачі нарешті відірвуться?! Одному лише Богові відомо, чим усе закінчиться.

Вони вже майже досягли крайніх будинків, як раптом спереду на дорогу виїхав віз, доверху навантажений зерном. Коли Сангушко зрозумів, що їм не розминутися, то запекло закричав:

– З дороги!!!

Але візник (товстопикий здоровань із важким чолом завзятого упертюха, навислим над маленькими тупими вічками) поганяв своїх волів, хоч би що. У результаті через кілька секунд віз із утікачами й візок здорованя, мало не зіштовхнувшись, порівнялися й намертво зчепилися один з одним. Від різкого удару втікачі ледь не злетіли з передка, але все-таки утрималися.

– Геть з дороги!!! – гаркнув Анджей. – Забирайся, тупоголовий!

– Сам забирайся, почваро! – відповів візник, почервонівши до брів під теплим капелюхом.

Охоронець загрозово заніс над головою батіг, але батіг візника виявився таким же довгим, та й управлявся товстопикий з ним не гірше за козака. Дмитро Федорович оглянувся й побачив, що зраділі їхній невдачі переслідувачі наближаються. Щоправда, віз із зерном вершником також стане на перешкоді, але це переслідуваних не врятує...

Не довго думаючи, Сангушко зістрибнув з воза, Анджей кинувся за паном. Удвох вони звернули за ріг найближчого будинку. Позаду ж пролунали сердиті вигуки: переслідувачі зупинилися перед їхнім возом, що зчепився з возом зерна. Безсумнівно, вони от-от спішаться й знов кинуться в погоню...

– Анджею, розбігаємося в різні боки, й нехай наздоганяють!!!

– Але, княже, я не можу вас кинути! Я повинен охороняти вас, а не втікати від...

– Роби, що кажу!!! – сердито вигукнув князь. – А раптом тобі вдасться врятуватися й привести допомогу?! Полюють на мене, а не на тебе, тому негайно забирайся геть з очей!!!

Охоронець слухняно кинувся у провулок і побіг геть. Ледь глянувши йому вслід, Дмитро Федорович продовжив бігти прямо.

«Хай там що, а я так просто не здамся! Нехай пан Зборовський зі своїми покидьками спробує схопити мене просто на вулиці посеред білого дня!» – подумав князь...

Тим часом переслідувачі збилися в щільну купу. Деякі почали спішуватися, інші втримували їх, резонно заперечуючи, що пішого швидше наздожене саме вершник. Мартин Зборовський, який підїхав у супроводі синів, волав, щоб служники продовжували переслідування й за всяку ціну упіймали небезпечного злочинця... але цим лише збільшував хаос. У підсумку ж пан Зборовський обрушив весь стрімко нагромаджений гнів на візника зерна.

– Ах ти ж лантух з лайном!!! За яким правом не даєш нам проїхати?!

– Сам ти лантух... забирайся з дороги! – репетував селянин.

– Це я наказав забратися тобі, свиното! – верещав пан Зборовський. – Та ти хоч би знаєш, хто я такий?!

– А мені плювати, хто!!! – візник загрозово замахнувся батоном.

– Ах ти ж смердюча пика плебейська!!! Та я – сам Мартин Зборовський, от хто я такий!!!

Ти зрозумів нарешті, з ким маєш справу?!

– Подумаєш, який такий Зборовський вищукався?! Та хоч би ти був тричі князь – не поступлюся!!!

– Забрати його!!! – поляк аж підскочив у сідлі. – Забрати звідси цю псячу кров!!!²⁵

Служники, що тим часом спішилися, дружно накинулися на візника. Той встиг лише раз хльоснути батоном, як його стягли з воза і жбурнули в канаву. Один зі служників зайняв місце селянина й заходився розвертати його віз, щоб звільнити проїзд. Візник між тим виповз із канави й, люто лаючись, кинувся до коня, на якому сидів пан Зборовський. Поляк стьобнув сіромаху батоном просто по очах. Селянин вереснув і впав, двоє служників знов зіштовхнули його в канаву. Осліплений ударом селянин почав голосно обурюватися:

– Що ви робите?! За яким правом?! Розбійники!!!

Зачувши гвалт, до місця події почали потихеньку збиратися місцеві витріщаки. Вони спробували обережно дізнатися в служників пана Зборовського, що ж тут, власне, сталося? Але підспілий на допомогу полякам рихтар Адам Кухта відповів обивателям:

– Не суньтесь не у свою справу, інакше, чого доброго, опинитесь в тім же становищі, що й оцей бельбас, який одержав батоном по очах! Ідіть своєю дорогою й не накликайте на себе лиха.

Оцінивши кількісну перевагу незнайомих й їхню надзвичайну озлобленість, витріщаки вирішили не спокушати долю й потихеньку відійшли подалі. Переслідувачі ж на чолі з місцевим війтом, нарешті обїхавши розчіплені вози, кинулися наздоганяти втікачів. Незабаром містечко залишилося позаду. Дорога вела на південний схід...

²⁵ Специфічна польська лайка, що вказує на низьке («собаче») походження опонента.

* * *

Князь Сангушко ледь не падав від страшної втоми, але розпач надавав сил. Він уперто біг уперед, не розбираючи дороги, хриплячи, кахикаючи, жадібно хапаючи ротом повітря. У якусь мить ноги просто відмовилися слухатись. Дмитро Федорович запнувся, боляче вдарився руками об мокрий камінь, спробував підхопитися, однак знов послизнувся і влетів у невелике болітце. Кілька секунд поборсавшись там, рабчки вибрався на сухе місце, нарешті знов здійнявся на ноги й поплентався до прилеглого яру, не відчуваючи тіла, хапаючись руками за що тільки можна й похитуючись з боку в бік.

За ним точно гналися: десь тріскотіли кущі, хтось лаявся з придыхом... Князь перебував у тім стані крайньої втоми, коли геть зникають навіть найважливіші думки, залишається одне тільки безпосереднє бажання – відпочити будь-що. Він не думав більше ні про своє життя, ні про Анджея, ні навіть про Олену – тільки про те, коли ж нарешті перед ним відкриється острівець порятунку, де можна відпочити! Таким острівцем уявлявся рідний маєток, де він народився й виріс. Райське містечко з матінкою і годувальницею, де все так тихо й мирно, як у далекому дитинстві...

Дмитро Федорович на мить замислився, сповільнив крок, розслабився й глибоко зітхнув. Коли ж перед ним раптово виростили чотири козаки, він позадкував і впав у кущі калини. Криваво-червоний сік від розчавлених при падінні ягід миттєво залив підталий сіруватий сніг, поцяткований нещодавнім крижаним дощем. Але величезні сильні руки одразу підхопили князя й поставили на ноги.

– Не здавайтеся, пане, ми ще повоюєм!.. – вигукнув Анджей. Охоронець стояв, оголивши шаблю і своїм тілом затуляючи князя від ворогів. Сангушко вмить опам'ятався, утому немовби рукою зняло. Згадавши, що в нього також є зброя, вихопив шаблю й разом з Анджеєм кинувся на переслідувачів.

Вони билися пліч-о-пліч. Дмитро Федорович не відчував отриманих ран, іноді лише відзначав подумки, що його шабля вкотре розсікла щось м'яке – отже, знов вдалося зачепити когось із ворогів! Втім, їхнє число не скорочувалося. Раптом Сангушко почув на відстані тупіт кінських копит: це був, мабуть, сам пан Зборовський... Тоді князь гучно скрикнув:

– Біжи, Анджею! Біжи звідси! Знайди Олену й доглянь за нею!

– Але... Заради всього святого, мій пане, я не можу дати вам загинути!..

– Наказую тобі, Анджею: біжи до неї!!!

Охоронець все-таки вагався. Князь без втоми розмахував шаблею, кунтуша на ньому більше не було, жупан весь промок від крові.

– Ну прошу тебе, біжи!.. – почав благати він.

* * *

Полишивши трактир, до Рудницького замку поспішали Олена і її покоївка Марися із загоном охорони під орудою старого вірного Остапа. Князь розраховував, що там на них чекає притулок і порятунок – отже, так воно і є! Дмитро Федорович не міг помилятися, та й дядечко Василь Костянтинівич запевняв, що господар замку Ян Тарновський – надійна людина: родич все ж таки... Отже, захистить і прикриє.

Вони їхали вже близько години, ніхто їх не переслідував. Поступово зменшили крок, щоб дати коням відпочити: по пухкому килиму потемнілого листя, не надто щільно присипаного ніздрюватим снігом, пересуватися було важкувато. Густо пахло перегноем і сирію деревиною.

Раптом спереду долинув приглушений тупіт копит. Маленький кортеж княгині завмер, очікуючи. Між деревними стовбурами, порослими зеленим мохом, замигтіли блакитні із золо-

тим однострої, заблищала й задзвеніла добре начищена зброя. Під кронами дерев луною розносилися вигукування, тупіт і брязкотіння зброї. Коли зустрічний загін воїнів порівнявся з кортежем, Олена сміливо виїхала вперед і мовила:

– Вітаю вас! Хто ви такі?

– І вам доброї дороги! – відгукнувся очільник загону. – Ми служники пана Яна Амора Тарновського, поспішаємо в Лиски-над-Лабою, щоб забрати відтіля княгиню Олену-Єлизавету-Катерину Острозьку.

– Хвала Богові, нарешті приспіла підмога! Тепер князь Сангушко врятований, – звеселився Остап.

– Ні, у нас наказ тільки щодо княгині Олени-Єлизавети-Катерини Острозької. Що ж стосується князя Дмитра Сангушка, то йому допомагати в жодному разі не можна: адже він – державний злочинець.

– Я без чоловіка нікуди не поїду! – миттєво обурилася Олена.

– Як вам буде завгодно, пані! То що ж, ви відмовляєтеся їхати з нами?

– Я ж сказала, що нікуди без чоловіка їхати не збираюся...

– Що ж, пані, тоді ми залишаємо вас.

– А як же Дмитро Федорович? – захвилювався Остап.

– Не можу знати, – по-конячому мотнув головою очільник загону.

– Тоді повертаємо! – скомандував Остап, і кортеж княгині миттю виконав наказ. Копита коней зачавкали по мокрій землі, періодично вистрілюючи фонтанами рідкого бруду. Воїни Тарновського не рушили з місця. Проскакавши трохи, Олена із затаєною надією озирнулася назад, але побачила, що зустрінуті воїни один за одним повертають туди, звідки приїхали. Незабаром вони зовсім зникли. Тоді княгиня на мить відчула, що тут і зараз відбулася надзвичайно мерзенна зрада...

Маленький кортеж скакав назад по торфовищу між валунами й вузлуватим деревним корінням, що стирчало з-під землі. Гілки хльостали по обличчях. Олені навіть сучком роздерло щоку до крові.

Але їхні зусилля виявилися марними. По вулицях розташованого неподалік містечка сновигали помічники Адама Кухти й козаки Мартина Зборовського. Ясна річ, кортеж княгині був негайно оточений і роззброєний. Служників і Олену зв'язали, але княгиня відбивалася настільки енергійно, що оксамитовий берет зрештою злетів з її голови, з-під нього випали світлі довгі коси.

– Та це ж жінки! – здивовано вигукнув хтось із служників Зборовського.

– Тягни її до хазяїна, – скомандував інший.

Княгиню зі зв'язаними руками привели до пана Мартина. Ледь глянувши в її змарніле обличчя, поляк уривчасто кинув:

– Розв'язати зараз же! Це є княгиня Острозька!

Служники поспішно виконали наказ. Зборовський вклонився їй і мовив якомога поштивіше:

– Я виконую наказ короля. Що ж до вас, пані, то ви вільні.

– Мене не потрібно було звільняти! – зухвало викрикнула Олена.

– Гнів затьмарив ваш юний розум, княгине. Ви просто не все розумієте.

– Де мій чоловік – Дмитро Федорович, князь Сангушко?! – продовжувала вона в попередньому зухвалому тоні.

– Такі справи, пані... Я завжди намагаюся доправляти злочинців живими, щоб їх по заслусі винагороджував кат. Однак моє щире бажання служити справедливості не завжди можна вдовольнити. Втім, у злочинців лишається їхній особистий вибір... У цьому разі злочинець князь Сангушко обрав...

Зборовський не встиг договорити, бо, не дослухавши його, княгиня дременула геть.

– Схопити її! – скрикнув пан Мартин.

Один з прислужників легко наздогнав Олену, згріб в оберемок і спробував підняти. Але молоденька княгиня виявилася не настільки беззахисною, як здавалося на перший погляд. Вона звивалася й викручувалася всім тілом, немов кішка, подряпала слугі обличчя, навіть примудрилася розквасити йому ніс і вкусити за щоку. Попри безсумнівну перевагу в силі, воїн ледь справлявся з розлюченою жінкою й лише голосно сопів, ухиляючись від маленьких кулачків. Нарешті він не витерпів і кинув Олену додола, захопив за волосся і вже замахнувся для хльосткого удару, як почув окрик хазяїна:

– Не сміти!!! Ти що собі дозволяєш, дурню?! Це ж княгиня!

Служник розгубився й послабив хватку. Олена миттю вкусила його за руку.

– А-а-а!.. – завив той і розтиснув пальці. Княгиня спритно схопилася на ноги й кинулася геть. Але злетівши на невеликий пагорок, помітила двох вершників, до сідла одного з яких було приторочене неживе тіло.

Нещасна завмерла на місці, упізнавши рідні риси... Не думаючи більше ні про що інше, вона кинулася до вершників. Та не добігши буквально двох кроків, зупинилася, немов укопана.

– Ні-і-і!!! – чи то заволатала, чи то заскиглила нещасна. Здавалося, розум зараз же покине її.

Дмитро Федорович вже не дихав, його посинілі ноги були босими, лівий рукав колись розкішного жупана й усі самоцвітні гудзики відірвані, біла батистова мереживна сорочка почервоніла від крові, що сочилася із численних ран. На поясі бовталися порожні піхви: мабуть, князь бився до останнього, доки шабля не випала з його ослаблих пальців...

Розглядаючи скалічене тіло обожнюваного чоловіка, Олена не розуміла, що з нею коїться. В голові паморочилося, коліна підкошувалися, серце стискалося від жаху, болю й жалості до коханого. Перш ніж Дмитро Федорович тужливо застогнав, Олена знепритомніла і впала на землю.

– Пане, та вона ж не дихає!!! – закричали підоспілі служники.

– Пся крив, що ви з нею зробили?! – лаявся Мартин Зборовський, підбігаючи до тіла молодій княгині.

– Це не ми, пане, це вона сама! Напевно, зарізала себе... – виправдовувалися абсолютно розгублені воїни. Їхній переляк був очевидним – але ж то були добірні, неодноразово перевірені у справах люди!..

– Тупоголові мерзотники! Ви що ж, не могли упередити її дії?! І що ж мені тепер робити?! Хто повірить, що вона сама, а не...

Пан Мартин упав на коліна, прикинувся вухом до грудей княгині. Й відразу ж жваво закричав:

– Слава Богові, вона дихає... Візок сюди, хутко!!!

Коли загорнену в теплі шуби княгиню акуратно поклали на підводу, пан Зборовський гидливо озирнувся на приторочене до сідла тіло князя Сангушка і скомандував:

– А цього кинути в хліву!

– Але ж він поранений, то може, його краще разом із...

Служник не договорив, замовкнувши під гнівним поглядом пана Зборовського, який негайно закричав, немов божевільний:

– У хлів кинути це падло, я кому сказав?! Нехай там здихає... якщо дотепер ще не здох!..

* * *

Ніч видалася морозною.

Отямившись у брудному сараї просто на купі гною, Сангушко спробував поворухнутися, але тіло зовсім не слухалося. Зненацька він з надзвичайною ясністю відчув, як з нього безпо-

воротно виходить живе тепло. І чітко зрозумів, що помирає... от зараз, лише за кілька крижаних митевостей і помре – тобто перестане відчувати, кохати, страждати... Князь не розумів, як опинився в такому дивному становищі: тільки-но жив, боровся, рухався – а тут раптом усе закінчується...

І ще Дмитро Федорович ясно зрозумів, що ніколи більше не побачить ні кохану Олену, ні їхнього ненародженого сина, ні брата свого Романа, ані вірного Анджея. Щемлива туга стисла серце. Йому раптом гостро закортіло попроситися з ненаглядною дружинонькою, востаннє зазирнути в її величезні блакитні очі, відчуті ласкаве тепло сповненого життя тіла.

– Почуй мене, кохана, де б ти не була!.. – пристрасно зашепотів помираючий. – Прошу, почуй мене й відповідай!..

Він молив, благав, вимагав і вже почав втрачати всіляку надію. Та в наступну мить щось дзвякнуло, блиснуло, ойкнуло, світ розколовся навпіл. І тут Сангушко дуже чітко побачив перед собою засмучене, дещо навіть наївне, змарніле від втоми, але, як і раніше, чарівно-прекрасне личко своєї ненаглядної княгинечки.

Він здригнувся, розслаблено витягнувся. Болісно й солодко задзвеніло у вухах. Життя йшло...

А десь на протилежному кінці світобудови його кохана, немовби почувши звернені до неї палкі благання вмираючого, дрібно затремтіла й мовила:

– Дмитре Федоровичу, милий мій, соколе ясний, я чую тебе – говори...

Князь занурився в бездонну блакить обожнюваних очей, загруз у якомусь рухливому, приємно пухнастому тумані:

– Лебідонько моя! Вибач, що не вберіг нашого щастя, що накоїв помилок і тепер не побачу нашого синочка... У нас буде син, я знаю! Тому в свою смертну годину прошу лише про одне: ніколи не кажи йому, що я був поганим батьком! Нехай у серці твоєму й у сердечку його пам'ять про мене залишиться доброю, тільки доброю...

Пухнастий туман закрутився виром, спалахнув і витягнувся світловим коридором. Кришталево-чистий, чіткий голос коханої звучав звідусіль, доходив до згасаючої свідомості князя потужними хвилями:

– Добре, соколе мій ясний. Не хвилюйся, нашому синочку я ані слова поганого про тебе не скажу! Ніколи, ніколи, нізащо!..

Хвилі ніжного голосу підхопили вмираючого й безповоротно затягнули свідомість князя кудись у незриму далечінь сяючим нескінченим коридором.

* * *

Так безславно пішов з життя Дмитро Федорович Сангушко – спадкоємець одного з найвідоміших русинських князівських родів. Пішов, залишивши на грішній землі вагітну дружину. Як же складеться подальша доля її та поки що ненародженого спадкоємця, якого вона вже носила під серцем?...

Глава 4

Загублене немовля

Околиці Острога, березень 1555 року

Марися не очікувала, що погода зіпсується. Величезна темна хмара зовсім раптово принесла із собою зливу і град, холодні струмені води хльостали їй по обличчю, змушуючи прискорювати крок. Нарешті дівчина побігла в надії, що їй вдасться перегнати грозу. Але де там: стихія завжди наздоганяє людину й переслідує невідривно, безжально січе великими краплями, шмагає зірваним листям беззахисну плоть, зриває ураганим вітром одяг...

Марися міцніше пригорнула дитинча до себе, затуляючи від розбурхані стихії своїм маленьким, промерзлим наскрізь тілом.

Вона намагалася втекти від дощу й думала: от що стається з життям, коли в нього вривається несподіванка... Під ногами на дорозі – суміш торішнього прілого листя й іншого сміття. Вона шукала, куди б сховатися, і зненацька їй погляд упав на розкидистий дуб. Не розбираючи дороги, вона щосили побігла до дерева. Хотілося зупинитися й передихнути, але буйство розлюченої стихії підганяло й не давало розслабитися ані на секунду.

Нарешті ось він – довгоочікуваний притулок! Дівчина довірливо пригорнулася до старого товстого дуба. Кора дерева була грубою й теплою. Марися раптом відчула, що промерзла до нутрощів. Холод проникав скрізь, сповільнюючи життєдайний кровоток. Вона впала на землю під розкидистою кроною могутнього дерева, сльози покотилися по щоках. Тіло відмовлялося підкорюватись, мозок огортала завіса, що спалахувала різнобарвно. Міфічний вихор підхопив її свідомість, немов піщинку, огорнув шлейфом ілюзій і відніс далеко-далеко, у країну мрій...

Дівчина отямилася за деякий час, коли сонце вже зігріло вологу землю. Підвелася на лікті, нашорошено покрутила головою, намагаючись збагнути, де перебуває. Дощ геть вшух, хмара зникла. Марися посміхнулася тією теплою посмішкою, що вселяє надію... і раптом жажнулася, згадавши про дитину! Та хай як не дивно, але дитинча мирно спало, злегка посапуючи й чомусь посміхаючись уві сні. У дівчини відлягло від серця, і думки повернулися до подій, що передували сьогоднішнім.

...Після смерті князя Дмитра Федоровича їй доручили невідривно доглядати за вагітною вдовою Оленою-Єлизаветою-Катериною, що повернулася в Острог разом з матір'ю. Гальшка (так тепер називали князівну домашні) дуже гостро переживала загибель чоловіка. Народивши прекрасне маля, нещасна знемагала від післяпологової гарячки. Вдень і вночі Марися чергувала біля ліжка хворої, стан якої не поліпшувався. Часом, приходячи до тям, княгиня запитувала про чоловіка, рідше про сина. Усі жаліли горопашну.

Всі, окрім її матері. Княгиню Беат більше непокоїло власне благополуччя. Зрозуміло, до певної міри її хвилювало здоров'я хворої, але зовсім не як турботливу матір, а тому лише, що зі смертю дочки вона могла втратити весь статок. Беат непокоїлася тим, що наділений могутньою владою король забере в неї все і вимагатиме звітів і пояснень. Та ще й молодий князь Василь Костянтинович скористається нагодою пустити бідолашну вдову по світу. Вона не сумнівалася, що в цього лиса вистачить сили й знань, щоб поставити на коліна її – Беат!..

Втім, знала також, що доки її дочка жива, у негідника забракне рішучості повстати проти неї. Для того, щоб утримувати дівера під контролем, Беат періодично зверталася до Василя Костянтиновича за порадами у майнових питаннях. Він допомагав, але не з почуття доброти до Беат і племінниці – просто задля збереження майна дому Острозьких. Останнім часом Беат стала все частіше звертатися до князя, вплив його на вдову зріс настільки, що два непримирен-

них ворога на певний час дуже зблизилися: вони могли годинами спілкуватися про подальшу долю непутящої спадкоємиці.

Якось у дружній бесіді Василь Костянтинович ненав'язливо натякнув невістці, що в майбутньому син Гальшки може створити їм усім нерозв'язну проблему. Всім – включно з юною дурепою, яку лихий підбив таємно повінчатися із цим невдахою – князем Сангушком...

Не даючи невістці отямитися, князь відразу ж і зовсім прозоро, немовби мимохіть, запропонував прилаштувати «незручну» дитину кудись на сторону. До речі, Гальшку непогано було би знову видати заміж – наприклад, за Семена Слуцького! Чим не наречений?! Ще й родич Василя Костянтиновича з боку матері. Цей кандидат – не те що невдаха Сангушко: він і знатний, і заможний, і найголовніше – перебуває у повній залежності від свого дядечка Василя Костянтиновича! А тому легко відмовиться від посагу нареченої... от тільки би проблему з немовлям вирішити!..

– Я прилаштую малого в одному з наших родових маєтків, – нашіптував князь Василь Костянтинович. – Присягаюся, мій дорогий внучатий племінничок не бідуватиме і водночас залишиться на очах у нас із вами. У будь-який момент, тільки-но втім виникне потреба, йому можна буде повернути становище, належне по праву народження. А поки що спадщина дому Острозьких залишиться в нашому з вами розпорядженні.

Після цієї розмови Беат лічила дні й години присутності дитинчати в її замку. Олена, немовби відчуваючи наміри матері, не випускала дитину з рук. Невідомо, чим би все це скінчилося, якби не випадок. Одна зі служниць пробовкнулася молодій вдові про роль Беат у розправі над нещасним князем Сангушком. Олена була вражена, розчавлена словами служниці, не хотіла їй вірити. Насамкінець, виснажений стражданнями організм не витримав напливу моторошних спогадів, і Гальшка звалилася з лихоманкою.

Обурена балакучістю заздрісної прислуги, Беат вислала з Острога численних челядників, служниць та іншу двірню, включаючи стару куховарку.

При молодій княгині залишилися лічені люди: годувальниця немовляти Таїся, служниця Юстися й покоївка Олени – Марися. Останню колись приставив до Олени покійний князь Дмитро Федорович. Олена відразу ж полюбила цю тиху, добру, послужливу й небалакучу дівчину. Марися була донькою годувальниці князя, тому завжди зберігала відданість усьому роду Сангушків. У неї раніше був наречений – Анджей, особистий княжий охоронець. Під час трагічного полювання на молоде подружжя він боровся пліч-о-пліч зі своїм паном і загинув в околицях далекого богемського села Лиски-над-Лабою. Дівчина сумувала над своєю розбитою долею, і щоб якось вгамувати сердечний біль, ревно служила молодій вдовиці та її немовляті.

Марися була незвичайно схожою на покійного князя Дмитра Федоровича: ті ж очі, ніс, губи, той же погляд... хіба що обличчя більш округле й ніжне – жіноче! Про причини такої схожості можна було б запитати старого князя Сангушка – Федора Івановича, та тільки його душа давно вже переселилася в інший світ... Загалом, важливо те, що Марися надзвичайно нагадувала обличчям загиблого Дмитра Федоровича, а тому її надзвичайно цінувала хвороблива Гальшка. І Марися любила молоду княгиню, немовби рідну сестру, а від немовляти просто відірватися не могла.

Однак Беат ці нюанси мало цікавили: вона замислила позбутися усіх зайвих, у тому числі й Марисі. Для початку Беат замінила годувальницю онучка Таїсю, потім приставила до нього нову няньку, виписану з далекого села, Юстисю ж відправила в Дубно до князя Василя Костянтиновича. А вже потім узялася й за Марисю.

Для початку завантажила її роботою, тому день за днем дівчина виконувала численні примхи й забаганки княгині Беат, а вночі доглядала за княгинею Оленою й малям. Втім, Марися не скаржилася, навпаки, дуже старалася. Беат зрозуміла, що виснажливою працею дівчину не зломити, й вирішила діяти хитрістю.

– Марисю, дорогенька, – одного разу почала Беат, – бачу, наскільки самовіддано доглядаєш ти за моєю дочкою й онуком. Але ж ти вкрай виснажена! Поїдь до твоєї тітки Софії, відпочинь і проспися...

– Дякую за турботу, княгине, – щиро посміхнулася дівчина, – я обов'язково відвідаю тіточку, тільки-но княгині Олені стане краще.

В душі Беат розлютилася, але виду не показала, а лише пішла у свої покої, гримнувши дверима.

Летіли дні, Гальшку мучила лихоманка. Вона приходила до тям лише на короткий час, потім жар повертався, вона знову металася в ліжку в забутті, кликала чоловіка, бурмотіла щось про синочка. Марися доглядала за княгинею й тихо плакала від жалості до господині.

Тим часом князь Василь Костянтинович нагадав Беат короткою записочкою, що настав час влаштувати долю юного княжича. Беат зрозуміла, що їй самій доведеться зайнятися онуком. На князя ж розраховувати не варто... Трохи подумавши, вона викликала до себе садівника й довго говорила з ним наодинці. Всю наступну ніч не заплющила очей, обмірковуючи кожну деталь. Після чого рано-вранці викликала до себе нову годувальницю, наказала нагодувати й підготувати до прогулянки маля. Нянька сповивала маля незграбно, тож Беат з лайкою прогнала її та власноруч загорнула онука в теплу шаль. Потім викликала незговірливу служницю й почала ласкаво:

– Марисенько, дорогенька, ти зараз підеш до будинку ксьондза, там на тебе чекатиме садівник зі своєю дружиною. Передай їм дитинча, нехай виконають те, що обіцяли.

– Яку дитину їм передати, княгине? – здивувалася Марися.

– От цього й віддаси, – за знаком Беат годувальниця підійшла до дівчини й простягнула їй маля, яке мирно сопіло в теплому згортку.

– Що ви таке говорите, пані Беат?! – верескнула Марися. – Матка Бозка, це ж синочок княгині Гальшки, це ж ваш онук!.. Побійтеся Бога!!!

– Бери й неси його, куди сказано, клята упертюха!!! – одразу виширилася на дівчину Беат. – Моя непутяща дочка сьогодні-завтра помре, а цей бастард залишиться нагадуванням про її ганьбу!!! Забирайся геть з очей і виконуй те, що тобі наказано, бо я тебе зі світу білого зживу!..

Вкрай перелякана Марися вихопила дитинчу з рук годувальниці та щодуху кинулася геть. Уже підбігаючи до будинку ксьондза, помітила двох людей біля воріт цвинтаря. Жінка із безжиттєвим обличчям йшла трохи попереду й несла на руках зовсім малюсіньку дівчинку, нерухому, білу, як крейда. Чоловік дещо відстав, сльози лилися з його очей суцільним потоком. Біля свіжовикопаної могилки скорботну процесію вже чекали престарілий ксьондз і широкоплечий, страшний на вигляд гробар, який тримав маленьку труну. Побачивши домовинку, жінка похитнулася, впала на коліна, міцно пригорнула до грудей неживе тільце дитинки й заголосила. Гробар підійшов до неї, буквально силою вирвав мертву дівчинку з рук матері, недбало кинув малюсіньке тільце в домовинку і почав забивати цвяхи в кришку...

Марися затремтіла, як осиковий лист. Й одразу ж помітила далеко за цвинтарною огорожею ще одну свіжовикопану могилку, біля якої самотньо стояла ще одна крихітна труна! Подивилася на маля, що солодко спало в неї на руках. Маленька голівонька, дбайливо огорнена біленькою хусточкою, поверх якої вдягнений акуратний вишитий чепчик... з-під нього вибивається русявий завиток... малюсінькі, але міцно стиснуті кулачки... рожеві щічки...

Господи, невже могила за цвинтарною огорожею приготована для цієї ненаглядної крихітки?! Та як же пані Беат може отаке вчинити із власним онуком, з рідною кровиночкою?! А бідолашна Олена ж нічогосінько не знає!!! А отямиться від гарячки, попросить, щоб синочка принесли...

Ой!!! Ой-йо-йой!!! Що ж це буде?! Так як же це?...

Ні... Ні, не можна цього допустити!!! Нехай пані Беат грозить, чим хоче, але немовля треба зберегти, урятувати від смерті будь-що!!! Але як це вчинити?! Одне зрозуміло: лишати хлопчика в Острозі не можна.

Не тямлячи себе від жаху, Марися кинулася геть від жахливого цвинтаря. Вирішила дістатися до старої дороги через поле, потім через ліс. А там, може, хтось і підвезе її до самотнього хутора тіточки Софії...

* * *

Марися бігла полем. От уже й невеликий лісочок, а от і стара дорога. Дівчина почула попереду цокотіння копит. Самотній вершник їхав повільно, немовби когось виглядав. Дівчина кинулася на узбіччя, сховалася за найближчим деревом й у свою чергу почала нишком спостерігати за вершником. Щось знайоме було в цьому воїні... от тільки що саме?...

Зненацька дитина прокинулася й заплакала. Марися спробувала заспокоїти його, але немовля однаково продовжувало кричати. Почувши дитячий плач, вершник осадив коня й різко обернувся. Очевидно, він також не очікував зустріти тут когось. Марися заціпеніла від страху. Вершник повернув коня й, пригинаючись до його шиї, щоб гілки дерев не лізли в обличчя, повільно поїхав на дитячий лемент. Побачивши дівчину, спішився й пішов до неї.

По тому, як незнайомиць наближався, Марися відчула, як огидний липкий піт починає струменіти уздовж хребта. Вона переривчасто задихала і, не маючи сил поворухнутися, приречено дивилася на воїна... який раптом весело закричав:

– Марисенько, наречена моя, то ти жива!!! Який же я радий!..

Жах в очах дівчини миттєво змінився здивуванням. Вона зойкнула й відступила, немов перед нею з'явився привид, і спитала тремтячим голосом:

– То це... ти чи не ти?...

– Я, Марисенько, я, кохана...

– Не може бути!!! Я ж знаю, що ти... ти загинув!.. Я ж бачила твоє нерухоме порубане тіло!.. Мене тоді полонили, зв'язали!.. Моє серце краялося від того, що я не лишилася біля тебе, щоб поховати мого милого на чужині, як належить, по-людськи...

– Марисенько!..

Нарешті переборовши переляк, недовіру й страх, дівчина кинулася до воїна й гірко заридала.

– Я стільки місяців оплакувала тебе, Анджею, а ти тепер отут... Та це ж диво, справжнє диво!!! Хвала Богові, Анджею, що ти живий-здоровий!

– Мила, я шукав тебе, розпитував, але ніхто так і не відповів доладно. Що ж з тобою сталося?! Ти заміжня? Що це за дитинча?

Вона глянула на дитину, яка поступово заспокоювалася, переставши скиглити, і після невеличкого роздуму відповіла:

– Ні, Анджею, незаміжня, що ти таке говориш! Хіба ж могла я покохати кого-небудь після тебе, соколе мій ясний?...

– Звідки ж у тебе дитина?

– Це не моє дитя, однак я не можу сказати, чие воно.

– Як же так, Марисенько?!

– Не моя це таємниця, Анджею.

– А чия ж?

– Не можу сказати, коханий. Може, колись потім...

Він не дослухав, обійняв дівчину й пригорнув до себе. Глянувши на Анджею, Марися відчула легке тремтіння. Вона не розуміла, що відбувається. Ноги зробилися важкими, дівчина пригорнулася до воїна, немовби шукаючи захисту, поклала голову йому на груди. Дитина знов

розплакалася, але дівчина вже не чула скигління. У вухах наче шелестів опалим листям вітерець, Марися ж почувалася маленькою піщинкою, загубленою у величезному темному яру...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.